

PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ ARKEOLOJİ ENSTİTÜSÜ SÜRELİ YAYINI
JOURNAL OF PAMUKKALE UNIVERSITY INSTITUTE OF ARCHAEOLOGY

SAYI / ISSUE 4

ARALIK / DECEMBER 2021

e-ISSN: 2717-8471

LYCUS

DERGİSİ
JOURNAL

<https://dergipark.org.tr/lycus>

e-ISSN: 2717-8471

PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ ARKEOLOJİ ENSTİTÜSÜ SÜRELİ YAYINI
JOURNAL OF PAMUKKALE UNIVERSITY INSTITUTE OF ARCHAEOLOGY

LYCUS DERGİSİ **JOURNAL**

- Sayı/Issue 4
- Aralık/December 2021

<https://dergipark.org.tr/lycus>

LYCUS DERGİSİ BİLİM KURULU

Prof. Dr. Fikri KULAKOĞLU
(Ankara Üniversitesi, Türkiye)

Ord. Prof. Dr. Francesco D'ANDRIA
(Accademia dei Lincei, Italy)

Prof. Dr. Francesco GUIZZI
(Sapienza Università di Roma, Italy)

Prof. Dr. Grazia SEMERARO
(Università del Salento, Italy)

Prof. Dr. Havva İŞKAN İŞİK
(Akdeniz Üniversitesi, Türkiye)

Prof. Dr. Levent ZOROĞLU
(Batman Üniversitesi, Türkiye)

Prof. Dr. Musa KADIOĞLU
(Ankara Üniversitesi, Türkiye)

Prof. Dr. Ramazan ÖZGAN
(Selçuk Üniversitesi (Emekli), Türkiye)

Prof. Dr. R. R. R. SMITH
(University of Oxford, England)

Prof. Dr. Thekla SCHULZ BRIZE
(Technische Universität Berlin, Germany)

LYCUS DERGİSİ YAYIN KURULU

Prof. Dr. Celal ŞİMŞEK
(Pamukkale Üniversitesi, Türkiye)

Prof. Dr. Bilal SÖĞÜT
(Pamukkale Üniversitesi, Türkiye)

Prof. Dr. Elif ÖZER
(Pamukkale Üniversitesi, Türkiye)

Prof. Dr. Fahriye BAYRAM
(Pamukkale Üniversitesi, Türkiye)

Prof. Dr. Bahadır DUMAN
(Pamukkale Üniversitesi, Türkiye)

Doç. Dr. Ali OZAN
(Pamukkale Üniversitesi, Türkiye)

Doç. Dr. Esengül AKINCI ÖZTÜRK
(Pamukkale Üniversitesi, Türkiye)

Doç. Dr. Murat TAŞKIRAN
(Pamukkale Üniversitesi, Türkiye)

Dr. Öğr. Ü. Coşkun DAŞBACAK
(Pamukkale Üniversitesi, Türkiye)

Dr. Öğr. Ü. Umay OĞUZHANOĞLU AKAY
(Pamukkale Üniversitesi, Türkiye)

Dr. Öğr. Ü. İnci TÜRKOĞLU
(Pamukkale Üniversitesi, Türkiye)

Dr. Öğr. Ü. Evin CANER
(Pamukkale Üniversitesi, Türkiye)

Dr. Öğr. Ü. Eylem GÜZEL
(Pamukkale Üniversitesi, Türkiye)

Dr. Bilge YILMAZ KOLANCI
(Pamukkale Üniversitesi, Türkiye)

Dr. Çağrı Murat TARHAN
(Pamukkale Üniversitesi, Türkiye)

Dr. Barış YENER
(Pamukkale Üniversitesi, Türkiye)

LYCUS DERGİSİ ○ LYCUS JOURNAL

PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ ARKEOLOJİ ENSTİTÜSÜ SÜRELİ YAYINI
JOURNAL OF PAMUKKALE UNIVERSITY INSTITUTE OF ARCHAEOLOGY

• Sayı/Issue 4

• Aralık/December 2021

Yayın Sahibi / Owner

Pamukkale Üniversitesi Arkeoloji Enstitüsü adına Müdür
Director on Behalf of Pamukkale University Institute of Archaeology

Prof. Dr. Celal ŞİMŞEK

Yazı İŐleri Müdürü / Editor-in-Chief

Prof. Dr. Bilal S Ő T

Editörler / Editors

Prof. Dr. Celal ŞİMŞEK

Prof. Dr. Bahadır DUMAN

Dr. Öğr.  . İnci TÜRKOĞLU

Dr. Bilge YILMAZ KOLANCI

Düzelti ve Redaksiyon / Proofreading and Copyediting

Dr. Öğr.  . İnci TÜRKOĞLU

Dr. Bilge YILMAZ KOLANCI

Mizanpaj / Layout

Dr. Bilge YILMAZ KOLANCI

YazıŐma Adresi

Arkeoloji Enstitüsü, Pamukkale Üniversitesi, Kınıklı Yerleşkesi 20070 Denizli/TÜRKİYE

Tel. + 90 (258) 296 38 95 Fax. + 90 (258) 296 35 35 E.mail: lycus@pau.edu.tr

• <https://dergipark.org.tr/lycus>

• <https://www.pau.edu.tr/arkeolojienstitusu>

Lycus Dergisi uluslararası hakemli ve bilimsel, açık eriŐimli bir e-dergi olup yılda iki kez (Haziran ve Aralık) yayımlanmaktadır. Dergide yayımlanan çalışmaların tüm sorumluluğu yazarlara aittir. Pamukkale  niversitesi'nin yazılı izni olmadan derginin tamamı veya herhangi bir bölümü kopya edilemez.

Lycus Journal is an international blind peer-reviewed academic open-access e-journal published twice a year, in June and December. All liability of published articles rests on the authors. The journal may not be copied partially or entirely without written consent of Pamukkale University.

• Lycus Dergisi **ASOS İndeks** ve **Index Copernicus** tarafından taranmaktadır.

Lycus Journal is indexed by **ASOS İndeks** and **Index Copernicus**

Aralık | December 2021 © All rights reserved

LYCUS DERGİSİ 2021 YILI HAKEM LİSTESİ*

Prof. Dr. Ahmet Tolga TEK	Anadolu Üniversitesi
Prof. Dr. Aslı SARAÇOĞLU	Aydın Adnan Menderes Üniversitesi
Prof. Dr. Ayşegül AYKURT	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Bedia Yelda UÇKAN	Anadolu Üniversitesi
Prof. Dr. Elif ÖZER	Pamukkale Üniversitesi
Prof. Dr. Fahriye BAYRAM	Pamukkale Üniversitesi
Prof. Dr. Nilay ÇORAĞAN	Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Serdar AYBEK	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. Suat ATEŞLİER	Aydın Adnan Menderes Üniversitesi
Prof. Dr. Yaşar Selçuk ŞENER	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Aydın ERÖN	Aydın Adnan Menderes Üniversitesi
Doç. Dr. Esengül AKINCI-ÖZTÜRK	Pamukkale Üniversitesi
Doç. Dr. Hüseyin KÖKER	Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç. Dr. Meryem ACARA-ESER	Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
Doç. Dr. Murat AYDAŞ	Aydın Adnan Menderes Üniversitesi
Doç. Dr. Namık KILIÇ	İstanbul Üniversitesi
Doç. Dr. Öncü BAŞOĞLAN-AVŞAR	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Doç. Dr. Şükrü ÖZÜDOĞRU	Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Dr. Öğr. Ü. Evin CANER	Pamukkale Üniversitesi
Dr. Öğr. Ü. Şehrigül YEŞİL	Işık Üniversitesi
Dr. Öğr. Ü. Umay OĞUZHANOĞLU-AKAY	Pamukkale Üniversitesi

* Bu liste Lycus Dergisi'nin 2021 yılındaki sayılarında "yayımlanabilir" veya "yayımlanamaz" nitelikte bulunan makalelere değerli katkılarıyla görüş bildiren hakemleri içermektedir. Nitelikli yazıların dergimizde yer almasını ve okurla buluşmasını sağlayan bütün hakemlerimize şükranlarımızı sunarız.

İÇİNDEKİLER

CONTENTS

•Sayı/Issue 4

•Aralık/December 2021

ARAŞTIRMA MAKALELERİ/RESEARCH ARTICLES

Aytekin Büyüközer – Zeliha Gider Büyüközer – Zafer Korkmaz – Deniz Sevmen

- Stratonikeia Territoriumundan Bir Yerleşim: Koranza
Geç Tunç Çağı'ndan Roma İmparatorluk Dönemi'ne Arkeolojik ve Epigrafik Veriler
Işığında Yerleşimin Tarihsel Süreci 1
*A Settlement from the Stratonikeia Territorium: Koranza
Historical Background of Settlement in the Light of Archaeological and Epigraphic Data
from the Late Bronze Age to the Roman Imperial Period*

Grazia Semeraro – A. Maria Valentina Aquilino

- Notes on Late Roman Unguentaria from Hierapolis in Phrygia (Turkey):
a Contribution to the Study of the Contents 57
Phrygia Hierapolis'nden Geç Roma Unguentariumları Üzerine Notlar: İçerik İncelemesine Bir Katkı

Murat Cura

- Grammichele Şehir Müzesi'ndeki Pithosların Koruma ve Onarım Çalışmaları 75
Conservation and Restoration Studies of Pithoi in the Grammichele Museo Civico

Fahriye Bayram

- Haç Kültü ve Tao Klarjeti Bölgesinde Haç Betimlemeleri 89
The Cult of the Cross and Cross Depictions in Tao Klarjeti

KAZI ve ARAŞTIRMALAR/EXCAVATIONS AND SURVEYS

Oğuz Koçyiğit

- Aşağı Aisepos Vadisi'nde (Gönen) Bizans Dönemi Kültür Varlıkları 163
Byzantine Cultural Heritage in Lower Aisepos (Gönen) Valley

DERLEME/REVIEW ARTICLE

Francesco D'Andria

- Magna Graecia Arkeolojisi (Güney İtalya) 193
Archeologia della Magna Grecia (Italia meridionale) 215

LYCUS DERGİSİ'NİN AMACI, KAPSAMI VE YAYIN POLİTİKASI

Amaç

Lycus Dergisi, her yıl Haziran ve Aralık aylarında olmak üzere yılda iki sayı olarak yayımlanan, bilimsel ve hakemli bir e-dergidir. Lycus Dergisi; başta Anadolu Arkeolojisi, Antik Dönem Tarihi Coğrafyası, Prehistorya, Protohistorya, Önasya ve Klasik Arkeoloji, Müzecilik, Eskiçağ Tarihi, Epigrafi, Nüvizmatik, Antropoloji, Arkeometri, Koruma-Onarım, Mimarlık Tarihi gibi alanların konularını kapsayan, disiplinler arası çalışmaları yayımlamayı amaçlamaktadır.

Kapsam

Lycus Dergisi, Anadolu Arkeolojisi, Tarihi Coğrafyası olmak üzere Prehistorik Dönem'den başlayarak, günümüze kadar olan kültür mirası, buluntular, arkeolojik kazı ve yüzey araştırmalarının sonuçları, restorasyon, konservasyon, müzecilik, antropoloji, epigrafi, etno-arkeoloji gibi bilimsel çalışmaları kapsar. Bunların dışında ilk defa yapılan tespitler, uygulamalar ve analiz çalışmalarının yer aldığı yazıları içerir.

Yayın Politikası

- Lycus Dergisi, Haziran ve Aralık ayı olmak üzere yılda iki sayı olarak yayımlanır. Hakem değerlendirme sürecinden olumlu görüş alan makaleler, yıllık yayın için belirlenen hedefi aşması durumunda bir sonraki sayıda yayımlanması amacıyla havuzda bekletilir. Makalelerdeki öncelik, yazar tarafından çalışmanın gönderildiği tarih ve makale niteliği göz önüne alınarak belirlenir.
- Lycus Dergisi'ne gönderilen çalışmaların daha önce herhangi bir yayın organında yayımlanmamış olması ve sisteme eklendiğinde bir başka yayın organının değerlendirme aşamasında bulunmaması gerekir. Yayımlanmak üzere gönderilen çalışma, yazarın tezinden (lisans/yüksek lisans/doktora) üretilmişse veya bilimsel bir kongre/toplantıda sunulmuşsa bunun başlığa konulacak dipnot ile açıklanması gereklidir. Bu çalışma, yayın kurulu tarafından uygun görüldüğü takdirde tarih ve yer bildirmek şartı ile kabul edilebilir.
- Başvurunun yapılmasından, yazının yayımlanma aşamasına kadar geçen süreçteki bütün işlemler elektronik ortamda (<https://dergipark.org.tr/lycus>) gerçekleşir. Herhangi bir yazının elektronik sisteme eklenmesi, çalışmanın yayımlanması için başvuru olarak kabul edilir ve değerlendirme süreci başlar. Yazarlar yayımlanmak üzere gönderdikleri çalışmaların yayın haklarını, Pamukkale Üniversitesi Arkeoloji Enstitüsü bünyesindeki Lycus Dergisi'ne devretmiş olurlar. Lycus Dergisi'nde yayımlanan çalışmaların telif hakkı dergiye ait olup referans gösterilmeden aktarılamaz, çoğaltılamaz ve dergi yönetiminden izin alınmaksızın bir başka yayın organında yayımlanamaz. Yayımlanan çalışmalar için yazarlara telif ücreti ödenmez.
- Lycus Dergisi'nde yayımlanmış yazılardan kaynaklanması muhtemel herhangi bir bilimsel, etik ve hukuki sorumluluk, yazar/yazarlara aittir. Bu hususta Dergi, herhangi bir hükümlülük kabul etmez.
- Dergiye gönderilen yazıların dergi kurallarına göre düzenlenmiş olması gereklidir. Yayın alt komisyonu, yazım kurallarına uymayan yazıları yayımlamama veya düzeltmek üzere yazar/yazarlara iade etme yetkisine sahiptir. Lycus Dergisi'nde yayımlanacak makalelerin yazarlarının TELİF HAKKI DEVRİ FORMU'nu eksiksiz doldurarak, ıslak imza ile adresimize göndermeleri gerekmektedir. Çalışma Dergi'ye gönderildikten sonra, hiçbir aşamada, Telif Hakkı Devri Formu'nda belirtilen yazar adları ve sıralaması dışında yazar adı eklenemez, silinemez ve sıralamada değişiklik yapılamaz.

YAZIM KURALLARI

1. Makaleler World ortamında, Times New Roman harf karakteri kullanılarak yazılmış olmalıdır. Yunanca alıntılar dışında tüm metin tek yazı karakteri ile oluşturulmalıdır.
2. Metin 11 punto; özet, dipnot, katalog 9 punto; kaynakça 10 punto olmalı, tek satır aralıkla yazılmalıdır.
3. A4 boyutundaki yazılarda, sayfanın solundan ve üstünden 3 cm, sağından ve altından 2 cm boşluk bırakılmalıdır.
4. Ana başlık metnin yazıldığı dilde, 11 punto, düz ve kelimelerin ilk harfi büyük harfler ile ortalanarak, koyu yazılmalıdır. Yabancı dildeki başlık, ana başlığın bir alt satırında, 12 punto, italik ve kelimelerin ilk harfi büyük harfler ile ortalanarak, koyu yazılmalıdır.
5. Başlık altında, ortalanarak yazar/yazarların isimleri, 10 punto ve koyu yazılmalıdır. Yazar isimleri yıldızlı dipnot (*) ile dipnotta gösterilmeli, dipnotta ise yazarın akademik unvanı, çalıştığı kurumun adı, adresi ve e-posta adresi ile ORCID numaraları belirtilmelidir.
6. Yazar isimlerinin altında, 200 kelimeyi aşmayacak şekilde, ancak en az 150 kelimelik özet yazılmalıdır. Özetle çalışmanın amacı, içerik ve sonuçları hakkında kısa ve açıklayıcı bilgiler bulunmalıdır. Özeteğin altında en az 4, en fazla 6 kelimedenden oluşan anahtar kelimeler verilmelidir. Yabancı dildeki çalışmalarda metnin kaleme alındığı dilde ve Türkçe özet, Türkçe yazılmış çalışmalarda ise metin dilinde ve İngilizce özet yer almalıdır.
7. Dipnotlar sayfanın altında verilmeli ve makalenin başından sonuna kadar sayısal süreklilik izlemelidir.
8. Metin içerisindeki alt başlıklarda kelimelerin ilk harfi büyük, diğer harfleri küçük olmak üzere 11 punto olmalı ve koyu yazılmalıdır.
9. Çalışmanın tamamı, özet, kaynakça ve figürler ile birlikte 20 sayfayı geçmemeli, sağ alt köşeye sayfa numarası eklenmelidir. Bu sınırlamayı aşan çalışmalarda, editörlerin takdir hakkı göz önüne alınacaktır.
10. Makalede kullanılacak fotoğraf, resim, çizim ve harita gibi görsel verilerde "Fig." kısaltması kullanılmalı, numaralandırmada süreklilik gözetilmelidir. Metnin içinde kullanılan "Fig." ibaresi parantez içerisinde yer almalıdır. İki'den fazla figür belirtiliyorsa, iki rakam arasına boşluksuz tire (Fig. 2-4) konulmalıdır. Figür çözünürlükleri 300 dpi'den aşağı olmamalı ve JPEG formatında gönderilmelidir. Figürlerin listesi metnin sonunda, kaynakça bölümünün öncesinde yer almalıdır.
11. Kaynakça, makalenin sonunda bulunmalıdır. Kaynakçanın devamında, varsa figürler yer alır.
12. Makaleler, editörlerin önerileri doğrultusunda seçilen çift taraflı-kör hakemlik (gerektiğinde 3. hakeme gönderilebilir) ilkesine uygun olarak değerlendirilmektedir. Yazarın kimliğinden bağımsız olarak değerlendirilen yazılar için hakemlerin gerekli gördüğü düzeltme ve görüşler yazara iletilir. Yazım kurallarına uygun olmayan makaleler ise işleme konulmadan, yazarına iade edilecektir. Yazar, hakemlerden gelecek değişiklik, düzeltme ve ilaveleri yapmayı taahhüt etmiş sayılır.
13. Yayımlanan yazıların bilimsel sorumluluğu yazar/yazarlara aittir. Bu çalışmalar doğrudan ya da dolaylı olarak Lycus Dergisi'nin görüşü niteliği taşımaz.
14. Dipnot kaynakları aşağıdaki kurallara göre hazırlanmalıdır;
Tek Yazarlı Kaynak Gösterme: İnan 1987, 121.
İki Yazarlı Kaynak Gösterme: Şimşek – Duman 2007, 75.
İki'den fazla yazarı kaynak gösterme: Hobbs v.d. 1998, 358.
Birden fazla kaynaktan yapılan alıntıyı gösterme: Kadioğlu 2006, 152; Ismaelli 2009, 25.
Birden fazla soy ismi taşıyan yazarı kaynak gösterme: Dönmez-Öztürk 2006, 95.
*Dipnotlarda sayfa numaraları verilirken, tam aralık verilmeli (İnan 1987, 121-125), "vd., vdd." gibi kısaltmalar kullanılmamalıdır.

15. Kaynakça aşağıdaki kurallara göre hazırlanmalıdır;

• Kitap kaynak gösterme:

Bailey 1980

D. M. Bailey, *Roman Lamps Made in Italy, A Catalogue of the Lamps in the British Museum II*, London, 1980.

Demirhan-Erdemir 2015

A. Demirhan Erdemir, *Prehistorik ve İlk Çağlarda Tıp*, İstanbul, 2015.

Humann v.d. 1898

C. Humann – C. Cichorius – W. Judeich – F. Winter, *Altertümer von Hierapolis*, Berlin, 1898.

• Çeviri Yapılmış Kitabı Kaynak Gösterme:

Deighton 2005

H. J. Deighton, *Eski Atina Yaşantısında Bir Gün*, Çev. H. Kökten-Ersoy, İstanbul, 2005.

Magie 2001

D. Magie, *Anadolu'da Romalılar I, Attalos'un Vasiyeti*, Çev. N. Başgelen – Ö. Çapar, İstanbul, 2001.

• Editörlü Kitapta Bölümü Kaynak Gösterme:

Atila – Gürler 2010

C. Atila – B. Gürler, “Bergama Müzesi'nde Bulunan Roma Dönemi Cam Eserleri”, *Metropolis İonia II Yolların Kesildiği Yer Recep Meriç İçin Yazılar/The Land of the Crossroads Essays in Honour of Recep Meriç*, Ed. S. Aybek – A. K. Öz, İstanbul, 2010, 47-53.

• Makale Kaynak Gösterme:

Başaran 1990

S. Başaran, “1988 Yılı Enez Kazısı Çalışmaları”, *11. Kazı Sonuçları Toplantısı 2*, Ankara, 1990, 107-123.

Kaya 2009

M. A. Kaya, “Anadolu'da Roma Egemenliği (İÖ 205-25)”, *Doğu Batı Dergisi* 49, Ankara, 2009, 195-234.

Murat 2003

L. Murat, “Ammihanta Ritüelinde Hastalıklar ve Tedavi Yöntemleri”, *Archivum Anatolicum* 4/2, 2003, 89-109.

Şimşek – Duman 2007

C. Şimşek – B. Duman, “Laodikeia'da Bulunan Ampullalar”, *Olba* XV, İstanbul, 2007, 73-101.

• Yayınlanmamış Tez Çalışmasını Kaynak Gösterme:

Söğüt 1998

B. Söğüt, *Kilikya Bölgesi'ndeki Roma İmparatorluk Çağı Tapınakları*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya, 1998.

Erön 2007

A. Erön, *Anadolu'da Roma Dönemi Tapınaklarında Görülen Bezemeli Frizler*, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aydın, 2007.

• Antik Dönem Metinlerini Kaynak Gösterme:

Antik döneme ait edebi bir metinden yapılan alıntılar, dipnot yerine metin içerisinde ve parantez içerisinde “Plinius (*nat.* V.105)”, “Strabon (XII.8.16)” verilmelidir. Metin ya da dipnot içerisinde kullanılan antik dildeki terimler ya da kısa cümleler italik olarak verilmelidir. Antik kaynaklar *Der Neue Pauly*'de verilen standartlara uygun olmalıdır.

16. Dipnot ve kaynakçada bir yazarın aynı yılda yayımlanmış birden fazla eseri kullanılacaksa, yıldan sonra alfabenin başlangıç harfinden başlayarak küçük harf ekleyerek (Şimşek 2002a, 3; Şimşek 2002b, 231) numaralandırılmalıdır.

17. Başvurular <https://dergipark.org.tr/lycus> adresi üzerinden yapılmalıdır; bununla birlikte gerektiğinde lycus@pau.edu.tr e-posta adresinden de yapılabilir.

AIM, SCOPE AND PUBLICATION POLICY OF LYCUS JOURNAL

Aim

The Lycus Journal, published twice a year, in June and December, is a double blind peer-review scientific open-access e-journal. The Lycus Journal aims to publish interdisciplinary studies covering the areas such as Anatolian archaeology above all, ancient historical geography, prehistory, protohistory, Near Eastern and classical archaeology, museology, ancient history, epigraphy, numismatics, anthropology, archaeometry, conservation-restoration, architectural history.

Scope

The Lycus Journal covers scientific studies in Anatolian archaeology and historical geography from the prehistory through the present encompassing cultural properties, finds, results of archaeological excavations and surveys, restoration, conservation, museology, anthropology, epigraphy, and ethno-archaeology. In addition, articles covering first-time attestations, implementations and analyses are included.

Publication Policy

- Lycus Journal is an open-access journal published twice a year – in June and December. Manuscripts admitted through the peer review process may be kept in the pool for the next issue in case there is an excess number of articles for the concerned year. Priority is given according to the articles' submission dates and their quality.
- Manuscripts submitted to Lycus Journal must not be already published elsewhere and must not be in the process of evaluation by another publication. In case the manuscript submitted was derived from undergraduate, master's or doctoral dissertation of the author or it was already presented at a scientific congress/meeting this must be explicitly stated with a footnote inserted to the title. Such works may be accepted on the condition that place and date be stated if the publishing committee approves.
- The entire process from the submission to the publishing stage is carried out electronically (<https://dergipark.org.tr/lycus/>). Any manuscript uploaded to the electronic system is considered an application for publishing and the evaluation process starts. Thus, authors transfer the copyright of their work to the Lycus Journal published by the Institute of Archaeology of Pamukkale University. Copyright of studies published in the Lycus Journal belongs to Lycus Journal and they cannot be transferred or copied elsewhere without giving reference, or cannot be published elsewhere without getting prior written consent of the Journal administration. Authors are not charged any fees for publication and are not paid any royalty for their published studies.
- Any scientific, ethical or judicial liabilities possible to arise from articles published in the Lycus Journal belong to the author(s). The Journal does not accept any such liability.
- The manuscripts submitted to the Journal must be prepared in accordance with the Journal's guidelines. The publishing sub-committee is authorized not to publish or return for correction to the author(s) the manuscripts not conforming to the guidelines. All the authors of manuscripts admitted for publication must fill in the COPYRIGHT TRANSFER FORM and send us the wet-ink signature copy. After the manuscript is submitted to the Lycus Journal, the author names must be used as designated in the Copyright Transfer Form; they cannot be altered, changed in order or a new name inserted or one deleted.
- Lycus Journal checks the manuscripts against plagiarism using professional software. Any manuscripts with high rate will be duly rejected.

AUTHOR GUIDELINES

1. The manuscripts need to be submitted in MS Word using Times New Roman font. Apart from citations in Greek, the entire text needs to comprise a single font.
2. The main text must be 11 pt; abstract, footnotes and catalogues 9 pt; bibliography 10 pt in size and single line spacing.
3. The document needs to be arranged as A4 in size with margins of 3 cm from top and left and 2 cm from right and bottom.
4. The main title needs to be 11 pt, bold, centred, with initials of each word capitalized, in the language of the manuscript. The title in foreign language needs to be in the net line after the main title, 11 pt, bold, centred, with initials of each word capitalized, and all in italics.
5. The name(s) of the author(s) need to be 10 pt, bold and centred. The names need to be elaborated in a footnote marked with an (*). The footnote needs to state the academic title of the person, his/her affiliation's name and address, e-mail address and ORCID number.
6. After the author-name(s) must come the abstract, not less than 150 and not more than 200 words. The abstract needs to state the aim, scope and results of the study briefly. Under the abstract, the keywords– minimum four and maximum six – must be listed. Non-Turkish articles need to have abstract in the language of the article and Turkish; articles in Turkish need to provide abstracts in Turkish and English.
7. Footnotes need to be given at the bottom of each page and continue uninterruptedly from the beginning through the end.
8. Titles of sub-chapters need to be 11 pt in size, bold, and initials of each word capitalized.
9. The entire manuscript must not exceed 20 pages including abstracts, bibliography and plates/figures. Page numbers must be inserted in the centre at the bottom. Manuscripts exceeding these limits are subject to the decision of the editors.
10. Artwork such as photographs, illustrations, images and maps to be used in the manuscript need to be indicated as “Fig.” with continuous numbering. When they are referred to in the text they must be given within parentheses. When more than two consecutive figures are referred, they need to be joined with a dash without spaces (i.e. Figs. 2-4). The images must be submitted minimum 300 dpi and in JPEG format. Figure list must be also given at the end of the text before the bibliography.
11. The bibliography must be given at the end of the manuscript. It is followed by the figures/plates, if applicable.
12. Manuscripts are evaluated on the basis of double blind peer reviews proposed by the editors; in case necessary, a third blind peer review may be asked. Independent of the author's actual identity, revisions and opinions of the referees are forwarded to the author(s). Manuscripts not abiding by the guidelines will be returned without any processing. The author(s) is/are considered to have committed to do the revisions, changes and additions proposed by the referees.
13. Scientific liability of published articles rests on the author(s). These studies do not necessarily represent the opinion of the Lycus Journal directly or indirectly.
14. Footnote references must be prepared as follows:
Single author reference: İnan 1987, 121.
Two-author reference: Şimşek – Duman 2007, 75.
Multiple-author reference: Hobbs *et al.* 1998, 358.
Multiple source referencing: Kadioğlu 2006, 152; Ismaelli 2009, 25.
Author with multiple surnames: Dönmez-Öztürk 2006, 95.
N.B. References in the footnotes must have clearly designated page numbers; abbreviations such as “ff.” must not be used.
15. Bibliography must be prepared as follows:
 - Books:
Bailey 1980
D. M. Bailey, *Roman Lamps Made in Italy, A Catalogue of the Lamps in the British Museum II*, London, 1980.
Demirhan-Erdemir 2015
A. Demirhan Erdemir, *Prehistorik ve İlk Çağlarda Tıp*, İstanbul, 2015.
Humann v.d. 1898

C. Humann – C. Cichorius – W. Judeich – F. Winter, *Altertümer von Hierapolis*, Berlin, 1898.

• Translated works:

Deighton 2005

H. J. Deighton, *Eski Atina Yaşantısında Bir Gün*, Transl. by H. Kökten-Ersoy, Istanbul, 2005.

Magie 2001

D. Magie, *Anadolu'da Romalılar I, Attalos'un Vasiyeti*, Transl. by N. Başgelen – Ö. Çapar, Istanbul, 2001.

• Referencing chapters in edited works:

Atila – Gürler 2010

C. Atila – B. Gürler, “Bergama Müzesi'nde Bulunan Roma Dönemi Cam Eserleri”, *Metropolis İonia II Yolların Kesiştiği Yer Recep Meriç İçin Yazılar / The Land of the Crossroads Essays in Honour of Recep Meriç*, Eds. S. Aybek – A. K. Öz, Istanbul, 2010, 47-53.

• Articles in periodicals or periodic series:

Başaran 1990

S. Başaran, “1988 Yılı Enez Kazısı Çalışmaları”, *11. Kazı Sonuçları Toplantısı*, vol. 2, Ankara, 1990, 107-123.

Kaya 2009

M. A. Kaya, “Anadolu'da Roma Egemenliği (İÖ 205-25)”, *Doğu Batı Dergisi* 49, Ankara, 2009, 195-234.

Murat 2003

L. Murat, “Ammihanta Ritüelinde Hastalıklar ve Tedavi Yöntemleri”, *Archivum Anatolicum* 4/2, 2003, 89-109.

Şimşek – Duman 2007

C. Şimşek – B. Duman, “Laodikeia'da Bulunan Ampullalar”, *Olba* XV, 2007, 73-101.

• Referencing unpublished dissertations:

Söğüt 1998

B. Söğüt, *Kilikya Bölgesi'ndeki Roma İmparatorluk Çağı Tapınakları*, Selçuk University, Institute of Social Sciences, unpublished PhD dissertation, Konya, 1998.

Erön 2007

A. Erön, *Anadolu'da Roma Dönemi Tapınaklarında Görülen Bezemeli Frizler*, Adnan Menderes University, Institute of Social Sciences, unpublished master's dissertation, Aydın, 2007.

• Referencing ancient sources:

Citations from ancient sources must be given within parentheses within the text – not in the footnote: (Pliny, *nat. his.* V.105), (Strabo, XII.8.16). Terms or short sentences in ancient languages cited within the text or footnotes must be given in italics. Ancient sources must be abbreviated according to the standards of *Der Neue Pauly*.

16. In case multiple sources of an author published in the same year are to be cited in the footnote or bibliography, they must be disambiguated by adding a small case letter in alphabetical order after the year (e.g. Şimşek 2002a, 3; Şimşek 2002b, 231).
17. Manuscripts must be submitted via <https://dergipark.org.tr/lycus>; yet, in case of difficulties, manuscript may be submitted to the lycus@pau.edu.tr e-mail address.

Aşağı Aisepos Vadisi'nde (Gönen) Bizans Dönemi Kültür Varlıkları

Byzantine Cultural Heritage in Lower Aisepos (Gönen) Valley

Oğuz KOÇYİĞİT*

Özet

Balıkesir İli ve ilçelerindeki Ortaçağ – Türk dönemi kültür varlıklarının tespitine yönelik çalışmalarda, 2018-2021 yılları arasında Aşağı Aisepos Vadisi olarak tanımlanan ve günümüzde Gönen ilçe sınırlarında kalan coğrafyaya odaklanılmıştır. Kaz Dağları'nın kuzey yamaçlarından doğarak Propontis'e (Marmara Denizi) dökülen Aisepos nehrinin (Gönen Çayı) şekillendirdiği bu bölgenin, Bizans dönemi boyunca önemli bir yerleşim alanı ve geçiş rotası olduğu anlaşılır. Vadi boyunca uzanan geniş düzlüklere ve verimli topraklara sahip bu bölgenin merkezi Artamea / Gönen olup, burası Hristiyanlığın erken dönemleri dahil sıcak su kaynakları ile ünlü bir yerleşim yeri çevresi için önemli bir pazardır. Bununla birlikte vadinin yüksek kesimlerinde ağırlıklı olarak savunma amaçlı tahkimatların, düzlük alanlarda ve ovada ise tarımsal amaçlı bir takım iskanların oluşturulduğu gözlemlenmiştir. Zira, çalışma boyunca ele alacağımız mevcut kalıntılardan, vadi çevresindeki verimli ovaları işleyen bazı küçük yerleşimlerin varlığı net olarak anlaşılmaktadır. Ayrıca, vadi boyunca sıralanan bu yerleşim yerlerinin başkent başta olmak üzere önemli kentlerle bağlantısının sağlanması ve ulaşımın kuzeyde Propontis ötesinde de devam etmesi için Aisepos'un denizle buluştuğu kıyıda bazı korunaklı limanlar ile sıkı ilişkide olduğu ve bu limanların bölge için oldukça önemli oldukları anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Aisepos Vadisi, Gönen, Bizans, Savunma Yapısı, Kırsal Yerleşim.

Abstract

In our survey project which aims to determine Medieval - Turkish period cultural heritage in Balıkesir Province, we focused on the Lower Aisepos Valley, today's Gönen district, between 2018-2021. It is understood that this region, shaped by the Aisepos river, which arises from the northern slopes of the Ida Mountains and flows into the Propontis, was an important settlement area and a natural transit route during the Byzantine period. The center of this region, which has wide plains and fertile lands along the valley, is Artamea / Gönen. Artamea is an important market for the settlement area around it and famous for its hot springs since Early Christianity. However, it has been observed that mostly defensive fortifications were created in the high parts of the valley, and some agricultural settlements were created in the rural areas. Existence of some small settlements that cultivated the fertile soils around the valley is clearly understood from the existing ruins that will be dealt with throughout the study. In addition, it is understood that these settlements along the valley are in close contact with some sheltered ports on the coast where Aisepos meets the sea and these ports are very important for the region in order to ensure the connection of these settlements along the valley with important cities.

Keywords: Aisepos Valley, Gönen, Byzantine, Defensive Building, Rural Settlement.

* Doç. Dr., Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Terzioğlu Yerleşkesi 17100 Merkez-ÇANAKKALE. 0000-0001-9234-6911 | ogzkcygt@yahoo.com

Bu çalışma Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın izni ile Doç. Dr. Mesut DÜNDAR başkanlığındaki bir ekip tarafından gerçekleştirilen "Ortaçağdan Günümüze Balıkesir İli Yüzey Araştırması" adlı çalışma sonucu elde edilen veriler ışığında hazırlanmıştır. Buradan araştırma başkanına ve araştırmayı destekleyen Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi'ne teşekkür ederim.

Giriş

Kaz Dağları'nın kuzey yamaçlarından doğarak Propontis'e (Marmara Denizi) dökülen Aisepos nehrinin (Gönen çayı) şekillendirdiği Aisepos vadisi, Bizans Dönemi boyunca önemli bir yerleşim alanı ve geçiş rotasıdır. Vadinin kuzeyinde yer alan ve Aşağı Aisepos vadisi olarak tanımlanan bölge ise vadinin büyük bir bölümünü meydana getiren geniş düzlüklere ve verimli topraklara sahip en önemli bölgesidir. Burası sahip olduğu topografik ve coğrafi özellikleri ile aynı zamanda vadi üzerinde yerleşim yoğunluğunun arttığı, önemli kentlerin kurulduğu kısımdır. Bölgenin merkezi Artamea / Gönen olup, burası Hıristiyanlığın erken dönemleri dahil sıcak su kaynakları ile ünlü bir yerleşim yeri çevresi için önemli bir pazardır.

Bölgede yaptığımız çalışmalar sonrası, Artamea ile birlikte özellikle Aisepos'un denizle buluştuğu noktada önemli bazı yerleşim yerlerinin bulunduğu, bununla birlikte vadinin yüksek kesimlerinde ise ağırlıklı olarak savunma amaçlı tahkimatların kurulduğu anlaşılmıştır. Ayrıca vadi boyunca uzanan düzlük alanlarda ve ovalarda tarımsal amaçlı bir takım küçük iskanların ya da kırsal yerleşimlerin varlığı gözlemlenmiştir. Bununla birlikte birkaç dini yapı ve kompleksin de bu yerleşimler arasında bulunduğu görülür.

Çalışma boyunca, bahsi geçen tüm bu yerleşim yerlerine ve iskan noktalarına detaylıca değinerek mimari özellikleri, buluntu durumları ve Bizans Dönemi'ndeki işlevlerine vurgu yapmaya çalışacak, bir takım tarihleme önerileri getireceğiz. Ayrıca, Aşağı Aisepos vadisinin Erken Ortaçağ'daki genel durumunu yerleşim biçimleri ve tipleri üzerinden ele alarak, çevre bölgelerle olan ilişkilerine yönelik çıkarımlarda bulunacağız.

Bölge Tarihi ve Coğrafyası

Homeros'un İlyada'sında ve Strabon'un Geographika'sında adı geçen Aisepos nehri antik dönemde Mysia ile Troas bölgeleri arasındaki sınırı oluşturur. Kaz dağlarının kuzeydoğu yamaçlarından doğarak Propontis (Marmara Denizi)'e dökülen nehir, menderesler çizerek ulaştığı kıyı boyunca verimli ovalar ve düzlükler meydana getirir. Gerek nehir boyunca uzanan vadi üzerindeki bu düzlüklerin gerekse yüksek kesimlerdeki yerleşime uygun yerlerin hemen her dönem iskan gördüğü ve bağıklık başta olmak üzere buralarda üretime dayalı bir takım tarımsal faaliyetlerinin sürdürüldüğü anlaşılır.

İmparator Diocletianus (MS 284 - 305) tarafından yapılan düzenlemeler sonrası Anadolu'nun kuzeybatı kısmında kurulan ve başkenti Kyzikos olan Hellepontus Eyaleti sınırları içerisinde kalan Aisepos vadisi, Geç Roma Dönemi boyunca stratejik bir konumda olup, önemli yerleşim yerlerine sahiptir¹. Nitekim MS 6. yüzyıl ortalarında oluşturulmuş olan Hierocles'in *Synecdemos* adlı eserinde Artemea, Germai ve Argiza gibi Aisepos vadisinde bulunan bir kısım kentin listelenmiş olduğu görülür².

MS 7. yüzyıla gelindiğinde ise imparator Heraklios (MS 610 - 641) tarafından yapılan düzenlemeler ve imparatorluğun topraklarının bazı askeri thema'lara ayrılması sonucu, artık Hellepontus eyaleti ortadan kalkmış ve Aisepos vadisi bu kez Opsikion theması olarak adlandırılan askeri bölgenin içinde kalmıştır³. Ancak bu dönemde artık birkaç önemli merkez dışında kent sayısının oldukça azaldığı ve yerleşim biçimlerinin değişiklik gösterdiği anlaşılır. Nitekim, *Notitia Episcopatum* gibi, Bizans Dönemi kiliselerinin örgütlenmesine ve piskoposluk merkezlerinin hiyerarşik sıralanmasına dair bilgiler veren bazı kaynaklarda, artık Aisepos

¹ Hasluck 1910, 192; Türk 2019, 240.

² Hierocles, *Synecdemos*, 662-664.

³ Mercangöz 2003, 31.

vadisinde yer alan herhangi bir kent adından bahsedilmediği görülür⁴. Bundan sonraki süreçte Kyzikos ve Artake'den başlayarak güneye inen önemli doğal geçiş yollarından biri olarak öne çıkan Aisepos vadisi ve yerleşim yerleri hakkındaki bilgilerimiz giderek azalır.

Bu dönemde kentlerin küçülerek bazılarının terk edildiği, yerleşim biçimlerinin değiştiği gerçeği dikkate alındığında, Aisepos vadisinde Bizans Dönemi boyunca artık güvenlik amaçlı inşa edilen bazı kale ve garnizon benzeri yerleşimlerin öne çıktığı görülür. Bunların da listelerde anılmayan, yazılı kaynaklarda pek bahsedilmeyen ve sadece bölge için önemli küçük ekonomik merkezler oldukları anlaşılır⁵ (Fig. 1). Nitekim, MS 12. yüzyılda artan askeri gerekliliklerden dolayı imparator I. Manuel Komnenos (MS 1143-1180) ülkedeki eyalet sistemini yeniden düzenlemiş ve bölge toprakları artık başkenti Adramytteion olan Neokastron temasına bağlanmıştır⁶.

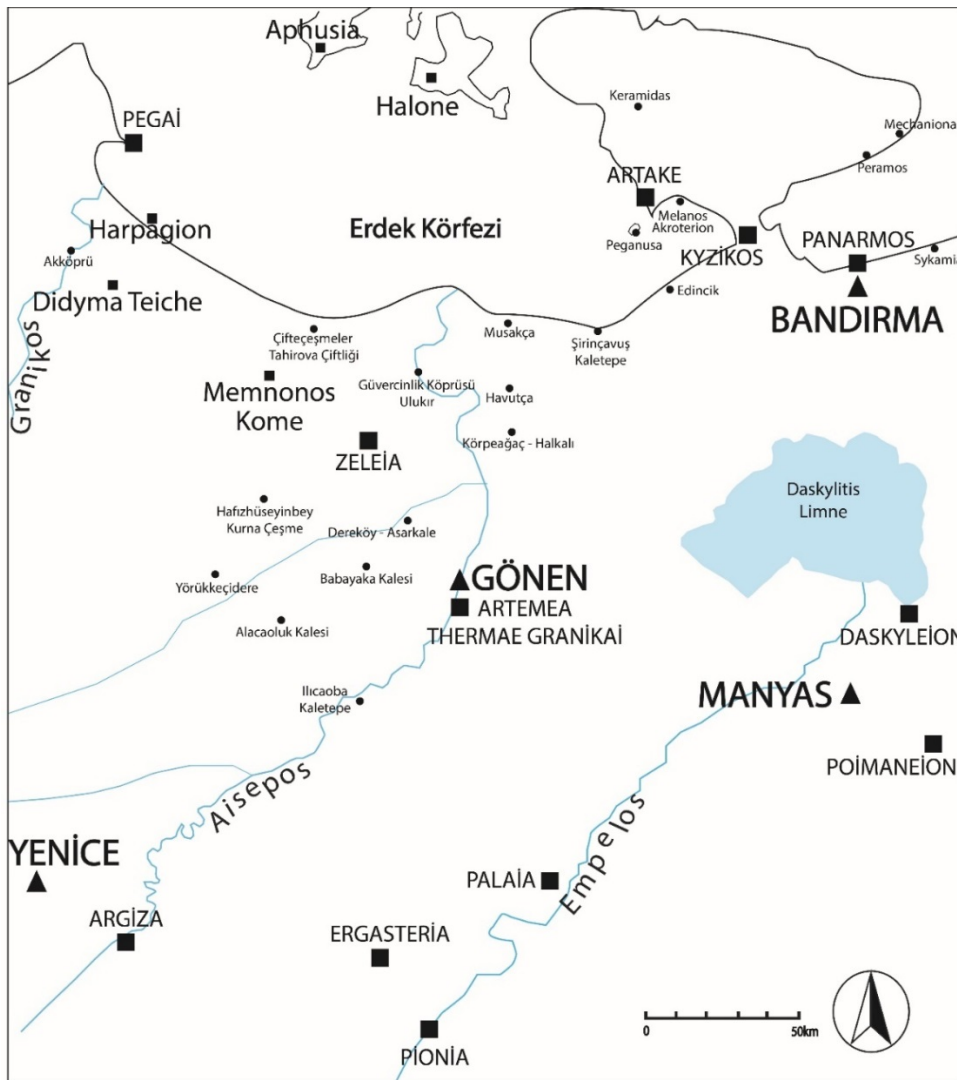

Fig. 1. Aisepos vadisi ve Bizans Dönemi yerleşimleri

⁴ Türk 2019, 243.

⁵ Belke 2020, 289.

⁶ Mercangöz 2003, 31.

Arapların başkente yapmış oldukları ve I. Arap kuşatması (MS 674-678) olarak bilinen seferlere ilişkin yazılı kaynaklarda da bölge ile ilgili önemli bazı aktarımlar yer alır. Bu seferler sırasında Arapların Kapıdağ yarımadası ve çevresini üs olarak kullandıkları, kışları Marmara'nın güney kıyıları dahil bölgede geçirdikleri anlaşılır⁷. Sonrasında, Bizanslılar ile Türklerin bölgede yoğun bir üstünlük kurma mücadelesine giriştikleri dönemde, özellikle de imparator Alexios Komnenos'un (1081-1118) kızı Anna Komnena'nın *Alexiad* adlı eserinde, Kyzikos başta olmak üzere Güney Marmara kıyıları boyunca Türklerin bölgede nasıl yavaş yavaş egemen oldukları detaylıca aktarılmıştır⁸.

Bölge ile ilgili ilginç bir başka bilgi ise, MS 1190 yılında III. Haçlı seferinin başındaki Friedrich Barbarossa ve ordusu ile ilgilidir. Buna göre Barbarossa ve ordusu Trakya'dan gelerek Lampsakos üzerinden Anadolu'ya geçmiş ve buradan sonra ilk durakları Latinlerin yoğun şekilde yaşadıkları Pegai / Spigast olmuştur. Barbarossa ve ordusu ardından sorunsuz bir şekilde Aisepos nehrini geçmiş, yollarına devam etmiştir⁹.

Başkentin MS 1204 yılında Latinler tarafından işgal edilmesi sonrasında, Aisepos vadisinin Laskarisler egemenliğine girdiği görülür¹⁰. Ancak, her ne kadar bölgeye Laskarisler hakim olsa da Aisepos vadisinin de içinde bulunduğu Güney Marmara coğrafyasında istikrarsızlık uzun süre devam etmiş ve bu da buradaki yerleşim yerlerinin gelişiminde etkili olmuştur. MS 13. yüzyıl boyunca bölgede Bizanslılar ile Latinler arasında yaşanan hakimiyet mücadelesi, Bizans yazılı kaynaklarında detaylıca ele alınmıştır¹¹. Türklerin tekrar bölgede etkili olmaya başladıkları ve bundan rahatsızlık duyan Bizanslıların davetiyle Anadolu'ya gelen Katalanlar da, kısa süre de olsa bölgede derin izler bırakmışlar, Kapıdağ yarımadası çevresinde etkili olmuşlardır¹².

Bununla birlikte Aisepos vadisinin de içinde bulunduğu Güney Marmara bölgesi artık yavaş yavaş Türkleşmeye başlamıştır. Özellikle MS 13. yüzyıl sonlarına doğru Balıkesir yöresi merkez olmak üzere Mysia topraklarında kurulan Karesi Beyliği, yüzyılın sonlarına doğru egemenlik sınırlarını Manyas ve Edincik'e kadar uzatmıştır¹³. Buna rağmen Bizans imparatorları bölgede varlıklarını korumak için yoğun çaba sarf etmişler, öyle ya da böyle MS 14. yüzyıl ortalarına kadar Aisepos vadisi boyunca kimi yerde Bizans varlığını devam ettirmişlerdir. Fakat bu çabalar da yetersiz kalmış, yüzyılın sonlarına doğru Aisepos vadisi dahil neredeyse tüm Güney Marmara Türk egemenliğine girmiştir.

Araştırma Tarihçesi

Kaz Dağları'ndan doğarak Propontis'in güney kıyılarında denizle buluşan Aisepos nehri ve vadisi boyunca uzanan arkeolojik yerleşimlerin tespitine yönelik olarak çalışmalar uzun yıllar önce başlamıştır. Marmara takım adaları ve Kapıdağ yarımadasının güneyinde kalan, kuzeyden güneye doğru Batı Anadolu'ya uzanan önemli yol ağlarının bulunduğu bu bölgenin, Kapıdağ yarımadasının önemli yerleşimleri olan Kyzikos ve Artake başta olmak üzere, adalarla yoğun bir ilişki içerisinde olduğu bilinir. Bundan dolayı da günümüz Balıkesir ilinin kuzeyinde yer alan Aisepos vadisi ve çevresi, çoğunlukla tarihi ve kültürel bağlamda yakın ilişki

⁷ Theophanes 6165. Ayrıca bkz. Norwich 2013, 263. Arapların I. İstanbul Kuşatması ile ilgili olarak; Jankowiak 2017, 201-228.

⁸ Alexiad II. III. 1-4

⁹ Choniates, Historia 182-183, 229-230; Hasluck 1910, 96-99; Runciman 1986, CIII., 12.

¹⁰ Mercangöz 2003, 35.

¹¹ Akropolites, Vakayiname, 25,45, 46, 55-56.

¹² Ayönü 2009, 19, 42.

¹³ Uzunçarşılı 2000, 22.

içinde olduğu Marmara takım adaları ve Kapıdağ yarımadası ile birlikte ele alınarak değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Bölge hakkında ilk ciddi bilgiler, sikke ve benzeri çeşitli yazılı kaynakları kullanarak yerleşim yerlerini lokalize etmeye çalışan W. M. Ramsay tarafından verilir. Ramsay, Hierocles'in Synecdemus isimli eserini ve piskoposluk listelerini referans alarak 1890 yılında hazırladığı '*Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası – The Historical Geography of Asia Minor*' adlı eserinde bölge kentlerinin de adını zikreder¹⁴.

F. W. Hasluck'un 1910 yılında yayınladığı '*Cyzicus*' adlı kitabı, Kapıdağ yarım adası ve adalardaki araştırmaları ve bu araştırmaların sonuçlarına yoğunlaşmakla birlikte, başta Aisepos vadisi olmak üzere yakın çevresini de kapsar¹⁵. Hasluck'un bölgeyi topografik, arkeolojik ve tarihsel bakımdan ele aldığı bu önemli eseri yanında, Aisepos nehri üzerindeki en önemli geçiş yolu olan Güvercinlik köprüsünü de ele aldığı kısa bir makalesi bulunur¹⁶.

Yine aynı dönemde bölgede çalışmalar sürdüren T. Wiegand'ın da Babakale ve Alacaoluk gibi bazı önemli Bizans kalelerine eserinde yer verdiği, hatta bazılarının şematik de olsa planlarını sunduğu görülür¹⁷. Benzer tarihlerde kale, manastır, kilise ve benzer eski yerleşim yerlerini haritalar üzerinden ele alarak bunların yerlerini gösteren H. Kiepert ve R. Kiepert'in haritaları da oldukça önemlidir¹⁸.

Giros'un Bithynia Ortaçağ kalelerinin ele alındığı araştırma kapsamında kısa da olsa Erdek bölgesindeki kalelerden bahsetmesi¹⁹, yine C. Foss tarafından Aisepos'un yakın çevresi ve Mysia bölgesi Bizans Dönemi kale-tahkimatların ele alınması da oldukça önemlidir²⁰. Son dönemde Z. Mercangöz'ün Balıkesir ilinin Ortaçağ – Bizans Dönemi'ni kapsayan askeri mimarlık çalışmaları da bölge ile ilişkili olup oldukça değerlidir²¹.

Alman araştırmacı E. Schwertheim ise bölgede çok sayıda epigrafik çalışma yürütmüş, Hıristiyanlığın erken dönemleri için önemli bazı yazıtları yayınlamıştır²². Benzer şekilde M. H. Sayar'ın eski Gönen ile ilgili yazıları²³ ve W. Jobst'un buradaki kilise ile ilgili tespitleri bölge ile ilgili çalışmalar arasında sayılabilir²⁴. Yakın dönemde T. Akkuş²⁵ ve Z. Özdemir²⁶ tarafından hazırlanan yerel tarih çalışmalarının da bölge tarihi ve kalıntıları ile ilgili bazı önemli bilgilerin derlenerek bir araya getirildiği eserler oldukları anlaşılır.

Aisepos vadisi ve vadi üzerindeki bir çok Ortaçağ yerleşimi hakkında önemli bilgiler içeren güncel kaynaklardan biri de, K. Belke tarafından Ortaçağ'a ilişkin olarak bölgede sürdürdüğü kapsamlı çalışmaların sonuçlarını içeren *Tabula Imperii Byzantini* serisinin 13. cildidir. Belke, eserinde bir çok yerin konumunu belirlemiş, buraları hakkında hazırladığı bilgileri fotoğraflar eşliğinde sunmuştur²⁷.

Sıraladığımız bütün bu kıymetli çalışmalarla birlikte, bölge üzerinde yapılan en kapsamlı çalışmaların doğrudan Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın izinleri ile

¹⁴ Ramsay 1890, 153-164.

¹⁵ Hasluck 1910, 101-109.

¹⁶ Hasluck 1906, 184-189.

¹⁷ Wiegand 1904, 335-339, Abb. 47.

¹⁸ Kiepert 1892; Kiepert 1914.

¹⁹ Giros 2003, 212-213.

²⁰ Foss 1998, 154-171.

²¹ Mercangöz 2003, 31-50.

²² Schwertheim 1996, 357; Schwertheim 2000, 608-610; Schwertheim – Ruffing 2011, 107-132.

²³ Sayar 2019, 15-16.

²⁴ Jobst 2011a, 9-10; Jobst 2011b, 483-504.

²⁵ Akkuş 2010, 7-10.

²⁶ Özdemir 1998, 33-37.

²⁷ Belke 2020, 382-383.

gerçekleştirilen kazı ve yüzey araştırmalarından geldiği açıktır. Buna göre yakın zamanda kısa süreli de olsa gerçekleştirilen bazı yüzey araştırmaları ve kurtarma kazılarının bölgenin Bizans yerleşimleri hakkında bizlere değerli bilgiler sunduğunu kabul edebiliriz. Özellikle Granikos vadisi ile eş zamanlı olarak Aisepos vadisinde de çalışmalar yürüten C. B. Rose ve ekibinin bölgenin Ortaçağ'ına ilişkin önemli veriler elde ettikleri anlaşılır²⁸. Bandırma Arkeoloji Müzesi tarafından Gönen ilçe merkezinde yer alan Erken Bizans Dönemi kilise yapısı ve Aisepos vadisinin denizle bulunduğu noktada yer alan Şirinçavuş Kaletepe ile ilgili olarak yapılan kurtarma kazıları ve limanda yapılan su altı arkeolojik araştırmaları da oldukça önemlidir²⁹. Aynı şekilde, ağırlıklı olarak bölgenin prehistorik dönem kültür varlıklarını tespit etmeye çalışan D. Yalçıklı'nın da Ortaçağ yerleşim yerlerine yönelik bazı tespitleri önemlidir³⁰.

Aisepos Vadisi ve Deltasında Bizans Yerleşimleri

Kaz Dağlarının kuzeydoğu yamaçlarından doğarak Propontis'e dökülen yaklaşık 130km uzunluğundaki Aisepos nehrinin oluşturduğu vadi ve bu vadi boyunca sıralanan Bizans Dönemi yerleşimleri, bölgenin Bizanslılar için önemli bir yerleşim alanı ve stratejik bir geçiş rotası olduğunu kanıtlar. Günümüzde Gönen Çayı olarak adlandırılan Aisepos çevresinde tespit edilen irili ufaklı Bizans yerleşimlerinin bazıları daha önceki araştırmacılar tarafından bahsedilen ve önemleri vurgulanan iskanlardır. Bölgede yürüttüğümüz çalışmalarda bu yerleri tek tek ziyaret ederek mevcut durumlarını kayıt altına almaya ve bütüncül olarak yeniden değerlendirilmeye çalıştık. Ayrıca bu çalışmalarımız sırasında daha önce ele alınmayan veya ziyaret edilmemiş olan bazı yerleşim yerlerini de tespit etme fırsatı yakaladık. Bütün bu yerleşim yerlerini aşağıda görselleri ile birlikte sıralamaya çalışacağız.

1. Şirinçavuş Kalesi

Marmara Denizi'nin güney kıyılarında, Kaletepe olarak adlandırılan tahkimatlı bir yapı ile korunan doğal limanı ile öne çıkan bu yerleşim yerinin tarihinin Geç Antik Çağ'a kadar indiği anlaşılır (Fig. 2).

Kyzikos metropolitliğinin yaklaşık 16 km. güneybatısında yer alan bu yerleşimin, eski Portulan haritalardaki belirsizlikler ve bölgede Harpagion gibi hala tam olarak lokalize edilemeyen bazı kentler bulunmasından dolayı, tarihi ve niteliği konusundaki tartışmalar devam etmektedir. Zira, Kyzikos ile Priapos / Pegai arasındaki kıyı şeridinde, bugün Şirinçavuş Kalesi'nin bulunduğu alana yakın kısımlarda Kiepert'in ve Talbert'in haritalarında Harpagion ve Memnonos Kome gibi henüz lokalizasyonu tamamlanamamış yerleşimlerin görülüyor olması karışıklığa neden olabilmektedir³¹.

Ancak mevcut kalıntılar ve eldeki bilgiler ışığında Şirinçavuş Kalesi'nin bölgede önemli bir liman ve istasyon olduğu, hatta Geç Antik ve Bizans Dönemi boyunca güneye inen yollar ile ilişkili önemli bir üs olduğu kabul edilebilir.

Son yıllarda doğal limanda yapılan su altı çalışmaları ve Kale Tepe'de gerçekleştirilen bazı kurtarma kazıları buradaki yerleşimin niteliği hakkında önemli bilgiler sunmuştur. Özellikle burada limanın güneybatısındaki yüksek tepelik üzerinde yapılan araştırmalarda temel seviyesinde korunmuş duvarlara sahip bazı Bizans Dönemi yapıları tespit edilmiştir. Bunlar arasında içerisinde haç biçimli bir

²⁸ Rose 2013, 271-274; Rose – Körpe 2007, 99-100; Rose – Körpe 2008, 106-108; Rose – Körpe 2009, 347-348.

²⁹ Dumankaya 2018, 165-173; Dumankaya v.d. 2019, 207-220; Dumankaya – Ekmekçi 2020, 23-36.

³⁰ Yalçıklı 2011, 27- 35; Yalçıklı 2012, 209-220; Yalçıklı 2013, 19-30.

³¹ Kiepert 1914, harita B1; Talbert 2000, harita no. 52.

vaftiz havuzu ile olasılıkla kilise olabilecek apsisli bir yapı da yer alır³². Ancak Rose'a göre Kaletepe olarak adlandırılan bu hakim tepe üzerinde Pegai kalesi ile çağdaş, bir kale bulunmaktadır. Ele geçen seramik buluntular ışığında MS 13. yüzyılda kullanımda olan bu kale, hem Aisepos vadisine ulaşan yolların başlangıcında hem de Marmara denizinin güneyini koruyan bir konumdadır³³.

Fig. 2. Şirinçavuş Kalesi'ne ait doğal liman ve Bizans Dönemi plastik eserleri

Kaletepe'nin hemen altında, sahil şeridi üzerindeyse bugün yüzeyde rahatlıkla görülebilen antik limanın kalıntıları yer alır. Burada tıpkı Kaletepe'deki gibi MS 13. yüzyıla tarihlenebilecek Bizans sırlı seramikleri ele geçmiş ve liman çevresinde sütun başlıkları ve kaideleri başta olmak üzere, korkuluk payeleri, templon payeleri ve postamentli sütun kaideleri gibi çoğunluğu MS 5. – 6. yüzyıllara tarihlenen Bizans mimari plastikleri belgelenmiştir³⁴.

2. Musakça

Marmara denizinin güney kıyılarında yer alan bir diğer liman yerleşimi, bugün Musakça olarak adlandırılan yerleşim yeridir. Kyzikos metropolitliğinin güneybatısında Şirinçavuş Kalesi'ne yaklaşık 3km. mesafede yer alan bu yerleşim, bugün için Aisepos nehrinin delta yaparak Marmara denizi ile kavuştuğu yerde, doğal bir liman konumundadır (Fig. 3).

Günümüzde küçük bir balıkçı barınağı konumundaki Musakça'da etrafa dağılmış bazı kalıntı ve mimari yapı elemanı, burada bir zamanlar var olduğu anlaşılan

³² Dumankaya 2018, 171 dn: 11; Dumankaya 2019, 213, dn:11. Burada yer alan Bizans Dönemi kalıntıları ile ilgili olarak Bandırma Müzesi'nin çeşitli zamanlarda kurtarma kazıları yaptığı bilinir. Ancak bu kazıların sonuçları yayınlanmamıştır. Buna rağmen, bölgede çalışmalar yapan araştırmacıların burada kale ve kilise kalıntıları dışında sarnıç ve su yapılarına ait olabilecek bazı yapı kalıntılardan haberdar oldukları anlaşılır (Sivrioğlu 2018, 196, dn.100).

³³ Rose – Körpe 2008, 106, res. 8.

³⁴ Belke 2020, 1001-1002; Rose – Körpe 2008, 106; Dumankaya 2019, 166; mimari plastikler için özellikle bkz. Dumankaya – Ekmekçi 2020, 23-36.

yerleşimin niteliği hakkında fikir verebilir. Özellikle Erken Bizans Dönem'e ait oldukları anlaşılan mimari parçalar arasında sütunlar, sütun kaideleri, çifte sütunlar, paye ve korkuluk levhaları yanında bazı arşitrav blokları da bulunur.

Yine köy içerisinde bugünkü caminin arkasında yer alan modern bir evin bulunduğu alanda, bir zamanlar kilise olarak kullanıldığı anlaşılan yapıya ait izler dikkat çeker³⁵.

Fig 3. Aisepos'un ağzında yer alan Musakça yerleşimine ait doğal liman

3. Çifteçeşmeler / Tahirova Çiftliği

Bugün Aisepos nehrinin Marmara denizi ile buluştuğu yerdeki alüvyon düzlüklerde yoğun bir tarımsal faaliyetin varlığı dikkat çeker. Nehir ağzının yaklaşık olarak birkaç km. batısına doğru devam edildiğinde ise, modern yolun hemen yanı başında, aralarında yazıt ve heykel kaidelerinin de bulunduğu çok sayıda mimari parça ve plastik eser ortaya çıkarılmıştır (Fig. 4). Burada Tahir Ova Tarım İşletmesi olarak adlandırılan çiftliğinin kurulması sırasında ortaya çıktıkları söylenen ve tamamının bir araya getirilerek çiftliğin girişinde sergilendiği bu eserler arasında Erken Bizans döneme ait olabilecek İon-impost tipi başlıkla birlikte, Attika tipi sütun kaidesi, korkuluk payesi, çifte sütun, postament, sütunceler ve çeşitli türden eserlerin bulunduğu anlaşılır. Bunlar ağırlıklı olarak Erken Bizans Dönem'e ait eserler olup, benzerleri Şirinçavuş limanı başta olmak üzere Kapıdağ yarımadası ve adalarda da tespit edilmiştir³⁶.

Ayrıca, Yalçıklı tarafından gerçekleştirilen yüzey araştırmaları sırasında bu çiftliğin doğusunda yer alan höyük üzerinde Kalkolitik dönem ve Erken Tunç çağı seramikleri ile birlikte Ortaçağ seramikleri ve yoğun biçimde tuğla-çatı kiremidi parçaları tespit edilmiştir³⁷.

³⁵ Belke 2020, 793. Abb. 177-179.

³⁶ Bahsi geçen plastik eserlerin Şirinçavuş limanındaki benzerleri için Dumankaya – Ekmekçi 2020; Kapıdağ yarımadası ve adalarda ele geçen benzerleri için Koçyiğit 2020. Mysia bölgesindeki benzerleri için Ötügen 1996; Troas bölgesindeki benzerleri için Çaylak – Türker 2018.

³⁷ Yalçıklı 2013, 20-21.

Fig. 4. Tahirova iftlięi girişinde yer alan Erken Bizans dönemi plastik eserler

4. Güvercinlik Köprüsü / Ulukır

Yine Aisepos'un Marmara Denizi ile buluştuğu yerde, deniz kıyısından yaklaşık 5km içeride bir zamanlar oldukça görkemli olduğu anlaşılan bir köprüye ait kalıntılar yer alır. Aisepos nehri üzerinde doğu - batı doğrultusunda uzanan bu köprü, Kyzikos'tan Parion'a ve oradan da Lampsakos'a ulaşan yol hattı üzerinde yer almaktaydı ve bölgedeki ulaşımı organize eden kilit noktalardan biri idi³⁸.

Bugün için oldukça yıkık ve harap vaziyetteki köprü, 150,00 m.'yi aşan uzunlukta ve 5,50 m. genişliğindeki boyutları dikkate alındığında bölgedeki en önemli yapılardan biri olarak tanımlanabilir. İlk olarak Hasluck tarafından 1906 yılında kapsamlı bir şekilde ele alınan ve görselleriyle birlikte kesit çizimine de yer verilen köprünün³⁹, dördü ana ekseninde yer alan büyük yarım daire formundakiler olmak üzere, doğuda beş batıda ise biri yarım diğeri çeyrek daire formunda toplam on bir kemer aralığına sahip olduğu anlaşılır (Fig. 5). Devasa boyutları ile birlikte günümüze kadar ulaşmayı başarabilen köprünün kemerleri ve bu kemerleri taşıyan payandalarından oldukça iyi bir taş - tuğla işçiliğine sahip olduğu net olarak görülebilmektedir⁴⁰.

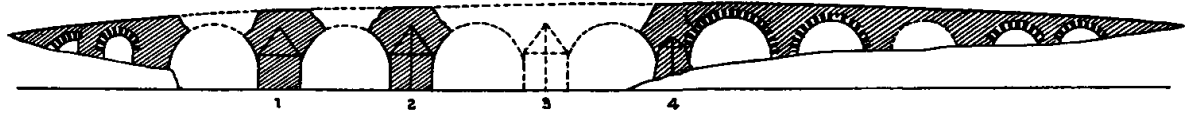

Fig. 5. Güvercinlik Köprüsü'nün Hasluck tarafından yapılan kesit çizimi (Hasluck 1910).

Fig. 6. Güvercinlik Köprüsü'nün Aisepos üzerinde yer alan kemer ayakları (g.batıdan)

Ancak bu köprüde kullanılan malzeme ve taş - tuğla işçiliği göz önüne alındığında, köprünün iki farklı evrede inşa edildiği, zaman içerisinde onarımlar geçirerek

³⁸ Belke 2020, 289-290.

³⁹ Hasluck 1906, 184-189 fig. 1; Hasluck 1910, 127-130.

⁴⁰ Fingarova 2019, 154-158; Fingarova 2014, 243-244.

günümüze kadar ulaştığı anlaşılır. Buna göre köprünün kemerler ve üst yapısı dahil büyük bir kısmının Komnenoslar ya da Laskarisler zamanında onarıldığı, fakat köprü ayakları ve temellerinin Geç Roma dönemine ait olduğu söylenebilir (Fig. 6). Nitekim, köprü yakın bir zaman önce bölgede bulunan ve imparator Constantine ve Licinius'un hükümdarlık dönemine ait olduğu anlaşılan MS 314 yılından kalma bir yazıtla ilişkilendirildiğinde, imparator I. Constantine Dönemi'nde inşa edilmiştir denilebilir⁴¹. Ancak, yakın çevrede yer alan ve bu yapı ile benzerlikler gösteren Komnenoslar döneminde onarılmış bazı köprüler, Aisepos nehri üzerindeki Güvercinlik Köprüsü'nün bu dönemde büyük bir onarım geçirdiğini gösterir.

Makestos / Susurluk çayı üzerindeki Sultançayır Köprüsü ve antik Lopadium'daki Ulubat Köprüsü, Komnenoslar döneminde onarılmış iki önemli yapı olup, Güvercinlik Köprüsü ile olan benzerlikleriyle dikkat çekerler⁴². Nitekim, Sultançayır Köprüsü'ndeki yarım daire kemerler ve cephe yüzeylerinin MS 11. yüzyıl yapılarında uygulanan kesme taş ve tuğla sıralarında oluşan bir duvar örgüsüne sahip olması yanında, kemerleri oluşturan taşlar ile birlikte dikine tuğla kullanımı önemli benzerliklerdir. Ulubat'taki büyük ve gösterişli köprüde de benzer malzeme ve inşa tekniği rahatlıkla gözlemlenebilir. Dönemin inşa tekniği olarak bilinen kesme taş ve tuğla örgülü duvarlar ile birlikte dikine tuğla kullanımı burada da oldukça belirgindir. Tüm bu köprülerin ortak özelliği olarak görülen benzer malzeme kullanımı ve inşa tekniklerini Komnenoslar Dönemi'nde inşa edilen ve Laskarisler Dönemi'nde onarılarak yeniden tahkim edilen Pegai Kalesi (Karabiga)'nde görmek pek ala mümkün olmakla birlikte⁴³, bu dönemde Bithynia ve Mysia bölgelerinin yoğun bir iskan faaliyetine sahne olduğu, pek çok yeni kale ve tahkimatla birlikte, köprülerin de dahil olduğu önemli yolların onarıldığı bilinir⁴⁴.

Ancak, yapı bütünü dikkatlice analiz edildiğinde, köprünün Bizans Dönemi'nde yapıldığı anlaşılan ve Komnenoslar ya da Laskarisler'e atfedilen esaslı onarım sonrasında, Erken Osmanlı Dönemi'nde de büyük bir onarım geçirdiği ve bu onarım sonrasında bir süre daha aktif olarak kullanıldığı kabul edilebilir. Zira bölgeye Türklerin egemen olmaya başlamaları sonrasında hakimiyet kurdukları bu bölgelerde bazı iskan çabasına giriştikleri bilinir. Mevcut köprü ve yolların onarılarak kullanılmaya devam edilmesi hatta Granikos üzerindeki Akköprü gibi yeni bazı yapıların inşa edildiği düşünüldüğünde, Aisepos'u geçmek için ideal bir konumdaki Güvercinlik köprüsünün de onarılarak kullanılmış olması oldukça olası bir durumdur.

Bununla birlikte, uzun zamandır bilinen ve detaylıca ele alınan bu köprünün batı kıyılarında, günümüzde çeltik tarlası olarak kullanılan geniş bir arazide, bol

⁴¹ Rose – Körpe 2008, 108, dn. 9; ayrıca bkz. Belke 2020, 382-383.

⁴² İlk olarak Hasluck tarafından ele alınan ve detaylıca tanımı yapılan köprü, inşa malzemesi ve teknik özellikleri ile Makestos / Susurluk çayı üzerinde bulunan Sultançayır Köprüsü ile birlikte ana eksenindeki ilk kemer aralıkları öncesi inşa edilmiş olan küçük niş ya da odacıklardan dolayı Sangarius / Sakarya nehri üzerindeki Iustinianus Köprüsü ve yakınında yer almasından dolayı Granikos / Kocabaş çayı üzerindeki Akköprü ile karşılaştırılır (Hasluck 1906, 184-189). Ancak, Hasluck'un gerek boyut ve hacim gerekse malzeme ve inşa teknikleri bakımından Sultançayır Köprüsü ile yaptığı karşılaştırma oldukça makul olmakla birlikte, diğer iki köprü ile yaptığı karşılaştırmaların yanıltıcı olduğunu görülür. Zira, Sangarius üzerindeki Iustinianus Köprüsü, malzeme ve işçilik bakımından Aisepos'taki bu köprüden ayrılır. Üstelik Iustinianos Dönemi'nde (MS 527-565) yapılmış olup Erken Bizans karakteri taşır (Sangarius Köprüsü için bkz. Whitby 1985, 129-148). Aisepos'un batısında yer alan Granikos nehri üzerindeki Akköprü ise, hem Aisepos Köprüsü'nden boyut ve hacim olarak oldukça küçük olup hem de kaba yonu moloz taş malzeme ile inşa edilen daha basit bir işçiliğe sahiptir. Ayrıca yakın zamanda bu köprünün Osmanlı'nın erken döneminde inşa edildiğine dair kitabesinin ortaya çıktığı, Aisepos Köprüsü'nden çok sonra inşa edildiği ve kıyaslananın yanlış olacağı anlaşılır (Akköprü ve kitabesi için bkz. Uysal 2015, 290).

⁴³ Aylward 2006, 179-203; Aylward 2010, 342-356; Müller-Wiener 1989, 169-174.

⁴⁴ Foss – Winfield 1986, 145-150; Mercangöz 2003, 35-45

miktarda tuğla ve çarı kiremidi parçaları yanında bazı sırlı seramiklerin varlığı, burada küçük bir Bizans iskanının varlığına işaret eder. Bu sırlı seramikler arasında, kazıma tekniğinde yapıldığı anlaşılan iç içe geçmiş konsantrik daireler ile bezeli, *Zeuxippos I* grubuna ait MS 12. – 13. yüzyıllara ait parçalar da yer alır. Herhangi bir kaynakta ismi geçmeyen ve daha önce belirtilmeyen bu alandaki olası iskanın niteliği ile ilgili olarak şimdilik bir yorum yapmak güç olsa da burada köprünün güvenliği için bir takım uygulamaların gerçekleştirildiği kabul edilebilir (Fig. 7).

Fig. 7. Köprünün batısında çeltik tarlaları olarak kullanılan alanda ele geçen seramik parçaları

Yine Güvercinlik Köprüsü'nün hemen 2km. kadar batısında yer alan Çifteçeşmeler köyüne bağlı Akyol-Akyar mevki olarak adlandırılan yerde, Aisepos nehrini besleyen derelerden birinin yanı başındaki taşlık ve tepelik alanda, Geç Roma ve Orta Bizans Dönemi'ne ait bazı seramik parçaları tespit edilmiş olup, tepe üzerinde olası bir iskana olabilecek yoğun tuğla ve çatı kiremit parçaları da gözlemlenmiştir.

5. Havutça

Kyzikos'un 20km kadar güneybatısında, Misakça ve Şirinçavuş köylerinin hemen güneyinde eski bir Rum köyü yer alır. Köyün, yakın zamanda yapıldığı belirtilen camisinin bulunduğu yerdeyse, bir zamanlar bir kilise yapısı olduğu söylenir. Ancak ne yazık ki bugün bunu kanıtlayacak bir iz yoktur. Burası Belke'nin çalışmalarında da kendine yer bulmuş bir yer olup⁴⁵ köy içindeki MS 5. ya da 6. yüzyıllara tarihlenebilecek postamentli bir sütun kaidesi (Fig. 8) ve çifte sütun gibi bazı Erken Bizans mimari plastiklerinin varlığı dikkati çeker. Burasının da tıpkı Şirinçavuş gibi doğal bir limana sahip olması, Güney Marmara kıyılarını koruyan bir başka önemli nokta olduğuna işaret eder.

⁴⁵ Belke 2020, 594, Abb. 91.

Fig. 8. Köy içinde sütun kaidesi

6. Körpeağaç / Halkalı Mevkii

Gönen ilçe merkezinin yaklaşık 10km kuzeyinde yer alan Körpeağaç köyünün kırsalında, bugün yöre halkı tarafından eski yerleşim yeri olarak bilinen alanda Geç Roma ve Bizans dönemlerine ilişkin yoğun bir iskanın varlığı anlaşılır. Günümüzde Halkalı mevkii olarak tanımlanan ve çeltik - mısır tarlaları ile çevrili, yaklaşık 15.00 hektarlık bu geniş alan üzerinde yaptığımız gözlemlerde, önemli bazı yapı kalıntılarına ait olabilecek büyük boy kesme taş bloklar, yoğun miktarda tuğla ve çatı kiremitleri yanında irili ufaklı seramik parçaları da tespit edilmiştir. Yüzeyde tespit edilen bu seramikler arasında, özellikle kırmızı astarlı Geç Roma seramikleri ve kazıma tekniğinde yapılmış *Zeuxippos I* ve *II* grubuna ait MS 12. - 13. yüzyıl sırlı kase-tabak parçaları da yer alır (Fig. 9).

Fig. 9. Körpeağaç'da Halkalı mevkii ve burada tespit edilen seramik parçaları

7. Sarı Köy - Zeleia

Gönen ilçe merkezinin 12km kadar kuzey batısında yer alan Sarı köy bölgenin en önemli antik kentlerinden biri olan Zeleia'nın bulunduğu yerdir. Ancak, Homeros ve Strabon'un bahsettiği, yazılı kaynaklar ışığında geçmişi Arkaik döneme kadar inen ve Troas bölgesinin en doğu ucundaki kent olarak kabul edilen yerleşimin bugün için lokasyonu konusunda hala tartışmalar devam etmektedir⁴⁶.

Bu güne kadar Sarı Köy'ün hemen kuzeyindeki Üvecik tepe üzerine lokalize edilen yerleşim yerinin son yıllarda yapılan güncel araştırmalar ışığında, arkeolojik verilerle uyummadığı anlaşılmıştır. Buradaki yerleşimin hem Zeleia'ya göre küçük ve kısa bir zaman aralığında kullanılmış olması hem de burasının hemen doğusunda, Aisepos kıyısında yer alan Bostancı Höyük tepe adındaki yerleşimin yüzeyde tespit edilen arkeolojik veriler ışığında Zeleia için daha uygun olması nedeniyle antik kent buraya lokalize edilir⁴⁷.

Ancak, gerek antik kentin daha önce lokalize edildiği Üvecik tepe⁴⁸ gerekse Bostancı Höyük tepede yapılan gözlemler sonrası, bu her iki yerleşim yerinde de bazı Geç Bizans seramikleri tespit edilmiştir. Bu durum iki farklı lokasyonda da Bizans'ın geç dönemlerinde iskan faaliyetlerinin varlığına işaret eder. Zira, Üvecik tepede ele geçmiş çok sayıdaki antik dönem kalıntısı ile birlikte yoğun miktarda Bizans sikke ve mimari parçasının ele geçmiş olması, buradaki Bizans varlığına işaret eder⁴⁹.

8. Hafızhüseyinbey / Kurna Çeşme Mevkii

Gönen ilçe merkezinin 10km. kadar kuzeybatısında yer alan ve eski adı Elbislik olan Hafızhüseyinbey köyünün, Osmanlı'nın son dönemlerinde inşa edilerek St. Michael'a adanmış eski kilisesi ile⁵⁰ bölgede bir zamanlar yoğun bir gayri müslim nüfusu barındırdığı anlaşılır. Bununla birlikte köy içerisinde çeşitli dönemlerde yapıldıkları anlaşılan tarihi yapıların varlığı ise dikkat çekicidir⁵¹. Bu eski ve tarihi yapılardan biri, ayazma olarak kullanıldığı tahmin edilen ve ne zaman inşa edildiğine dair kanıt bulunmayan bir su kaynağıdır. Yine köy içerisinde ve kırsalında ne zaman yapıldıkları ve kullanıldıkları anlaşılamayan bazı değirmen kalıntıları bulunmaktadır.

Ancak özellikle köyün 3km doğusundaki düzlüklerde tespit edilen bazı eski yerleşim izlerinin varlığı önemlidir⁵². Burada Kurna Çeşme mevkii olarak tanımlanan yerde, yoğun miktarda Geç Bizans Dönemi sırlı seramikleri ele geçmiş olup bunlar buradaki olası bir Bizans iskanına işaret eden önemli verilerdir. Bu seramikler arasında ağırlıklı olarak kazıma tekniğinde bezenmiş, *Zeuxippos I* ve *II* grubuna ait MS 12. – 13. yüzyıl parçalar yer alırken Orta Bizans Dönemi'ne ait bazı beyaz hamurlu parçalar da bulunmaktadır (Fig. 10).

⁴⁶ Belke 2020, 1082.

⁴⁷ Körpe 2019b, 121 v.d.; Rose v.d. 2007, 113 v.d.; Rose – Körpe 2007, 105.

⁴⁸ Zeleia'nın lokalize edildiği Üvecik tepe Körpe tarafından Pannukome olarak önerilir: bkz. Körpe 2019a, 8.

⁴⁹ Belke 2020, 1082.

⁵⁰ Hasluck 1910, 105.

⁵¹ Akkuş 2010, 118-119.

⁵² Özdemir 1998, 320.

Fig. 10. Hafızhüseyin bey Kurna Çeşme mevki ve burada tespit edilen Bizans seramikleri

9. Dereköy / Asar Kale

Aşağı Aisepos vadisinde, Aisepos nehrini besleyen su yollarından biri olan Koca Dere (Keçidere) üzerindeki Dereköy'ün yaklaşık 1km. güneyinde ve Kyzikos'un 36km. güneybatısında Asar kale olarak tanımlanan bir tahkimat yer alır. Bu tahkimat, Belke tarafından hazırlanan detaylı haritada Alacaoluk kalesinin hemen kuzeyine, Babakale'nin batısına işaretlenmiştir⁵³.

Fig. 11. Dereköy'ün güneybatısındaki yer alan Asar Kale tepesi

⁵³ Belke 2020.

Dereköy'ün güneybatısındaki yüksek tepe üzerinde yer alan ve bugün duvar kalıntılarının zorlukla görülebildiği bu tahkimatın antik dönemden bu yana vadi üzerinde önemli bir askeri üs olduğu anlaşılır⁵⁴. Aisepos vadisine hakim bir konumda yer alan bu kale ya da karakol yerleşimi (Fig. 11), bölgede çalışmalar yürüten Körpe tarafından Baris antik kenti olarak lokalize edilir⁵⁵. Burada yapılan gözlemlerde Arkaik Dönem'den Geç Roma Dönemi'ne kadarki uzunca bir döneme işaret eden seramik parçaları tespit edilmiş olsa da Bizans Dönemi'ne ilişkin net bir veri elde edilememiştir.

10. Tuzakçı / Kemer Köprü

Gönen ilçe merkezinin birkaç km. kadar kuzeyinde eski bir köprü kalıntısı dikkati çeker. Dere yatağının değişmesi sonucu bugün tarlalar arasında kalmış olan köprü'nün sadece bir kemer açıklığı günümüze ulaşmış olup (Fig. 12) bu kemeri oluşturan taşlar ile birlikte dikine tuğla kullanımından dolayı tıpkı Güvercinlik köprüsü gibi bir Geç Roma yapısı olduğu, fakat Komnenoslar döneminde esaslı bir onarım geçirdiği anlaşılır. Bugün tarlalar içerisinde kalan bu köprü'nün Kyzikos'tan Artamea'ya ya da Lopadion'dan Artamea'ya ulaşan yol üzerinde olduğu kabul edilebilir.

Fig 12. Tuzakçı'da tarlalar içinde kalmış köprü kalıntısı

11. Yörükkeçidere

Aisepos'u besleyen Koca Dere üzerindeki bir başka köy merkezi Yörükkeçidere'dir. Yine Belke tarafından hazırlanan haritada, Keçidere olarak işaretlenen bu yer üzerinde bir Erken Bizans Dönemi kilise lejantı bulunur⁵⁶. Nitekim, burada Kaynarca mevki olarak bilinen yerin hemen kuzeyinde, kayaya oyma iki odalı bir Bizans şapelinin varlığı uzunca süredir bilinmekle birlikte, kapsamlı bir çalışma yapılmadığından yapı hakkında bilinenler sınırlıdır.

⁵⁴ Özdemir 1998, 234.

⁵⁵ Körpe 2010, 397; Körpe 2019a, 12, res. 8-9.

⁵⁶ Belke 2020, 659.

İçeride kemerlerle çeşitli bölümlere-odalara ayrıldığı anlaşılan bu yapının duvarlarının bir zamanlar kırmızı ve siyah renk fresklerle süslendiği ve yapının tabanında mezar yapılarının var olduğu belirtilmektedir⁵⁷. Ancak, ne yazık ki günümüzdeki yoğun tahribat nedeniyle gerek bu fresklerin gerekse mezar kalıntılarının tamamen tahrip edildiği anlaşılır.

Bununla birlikte, şapel olarak tanımlanan bu mağaranın bulunduğu ve bugün tamamen bitki örtüsü ile kaplı vadi boyunca yapılan gözlemlerde, çok sayıda kaçak kazı çukurlarının bulunduğu tespit edilmiş, bu çukurların bazılarında yoğun mimari döküntülerin varlığı görülmüştür. Bu kaçak kazı çukurlarının birinde açığa çıkarılan oldukça iyi durumdaki yığma taş-tuğla tekniğinde inşa edilmiş duvarlar, olasılıkla Erken – Orta Bizans Dönemi'ne ait bir dini yapıya ait idiler (Fig. 13).

Fig 13. Yörükkeçideresi, kaya şapeli ve Bizans Kilisesi (?)

12. Babayaka Kalesi

Aşağı Aisepos vadisinde, Koca Dere yakınında yer alan önemli Bizans kültür varlıklarından bir diğeri, bugün Gönen'in 5 km. kuzeybatısında yer alan ve Kyzikos metropolitliğine yaklaşık 35 km. mesafede olan Babayaka Kalesi'dir. Her ne kadar kale olarak adlandırılrsa ve literatüre bu şekilde geçmiş olsa da yakın zaman önce Rose ve ekibi tarafından yapılan çalışmalar sonrası, burasının birkaç yapı topluluğundan oluşan büyük bir dini kompleks, belki de manastır olabilecek bir yapılar topluluğu olduğu anlaşılmıştır⁵⁸.

Bugün ayakta kalmayı başaran kalıntılar arasında çift katlı bir yapı bulunur. Yaklaşık 20x15 m. ölçülerinde ve çeşitli büyüklüklerde düzgün kesilmiş doğal taşın, birkaç sıra tuğla kullanılarak inşa edildiği bu yapının, trikonkhos veya üç apsisten oluşan merkezi planlı bir mekan biçiminde tasarlandığı ve vestibül diyebileceğimiz çift apsisli narteks biçiminde bir odaya daha sahip olduğu anlaşılır (Fig. 14-15).

⁵⁷ Özdemir 1998, 233.

⁵⁸ Rose – Körpe 2008, 106, fig. 5-7.

Fig. 14. Babayaka kalesi olarak tanımlanan dini yapıya ait kalıntılar

Fig. 15. Kalıntılar arasında dikkat çeken nişler ve duvar işçiliğinden detay

Daha önce Hasluck ve Wiegand gibi araştırmacıların kale olarak bahsettikleri bu yapı, yakın bir zaman önce Granikos vadisi boyunca araştırmalar yapan Rose ve ekibi tarafından ele alınmış, kendisi burada büyük bir kompleksin parçası olduğu anlaşılan bu mekanın önemli bir anıt mezar olabileceği üzerinde durmuştur⁵⁹.

Ayrıca burada detaylı bir jeoradar çalışması yapılmış, buna göre trikonkhos planlı yapının güneyinde apsisli büyük bir yapının daha var olduğu anlaşılmıştır. Bu yapı ise küçük bir kilise ve bu kilisenin atriumu olduğu anlaşılan açık avlusu ile bu avlunun doğu ve batısında yer alan eşit boyutlardaki beşer odayı içeren bir plan ortaya koyar (Fig. 16).

Rose, Babayaka'daki bu kompleksi plan özellikleri ve yüzeyde bulunduğu seramik parçalarına dayanarak MS 5. ve 6. yüzyıllara tarihler. Bu tarihlendirme önerisi bugün alandaki mevcut yapının inşa ve duvar tekniği ile de uyumludur. Nitekim yatay yerleştirilmiş birkaç sıra tuğlanın düzgün kesme taşlarla birlikte uygulandığı *opus mixtum* diyebileceğimiz bu duvar tekniği, Erken Bizans dönem boyunca dini ve sivil yapılarda sıklıkla uygulanmış olup yakın çevrede bir çok örneği vardır.

Babayaka'da bahsettiğimiz bu dini yapı kompleksi ile birlikte, hemen yanı başındaki Keçidere Kaynarca mevkiinde bulunan şapel ve olası kilise yapısının bütüncül bir yaklaşımla ele alınarak, burada ileri düzey bir araştırmanın yapılması bölgenin Erken Bizans Dönemi dini yapılaşması hakkında yeni sonuçlar getirecektir.

13. Köteyli – Akçeşme Mevkii

Gönen ilçe merkezinin 5km kadar kuzeydoğusunda, Manyas Gölü'nün ise batısında yer alan Köteyli köyünün kırsalında, Akçeşme olarak adlandırılan mevkiide yer alan alçak tepelik alan boyunca bazı yapı kalıntılarının varlığı dikkat çeker. Burada yapılan gözlemlerde, yüzeye dağılmış olan yoğun miktardaki tuğla kırıkları ile birlikte bazı seramik parçalarının da bulunduğu anlaşılmıştır (Fig. 17). Her ne kadar bu kalıntılar buradaki olası iskana dair kesin bilgiler sunmasalar da tespit edilen Roma – Geç Roma seramikleri birlikte bazı sırlı Ortaçağ seramiklerinin Bizans Dönemi'ne ait veriler olarak kabul edilebilir. Nitekim, seramik parçalarının bulunduğu bu tepelik alanın hemen altında, tarımsal üretime yönelik bazı dibek taşı ve şarap preslerinin varlığı, burada kırsal bir Bizans yerleşimi olabileceğini akıllara getirir.

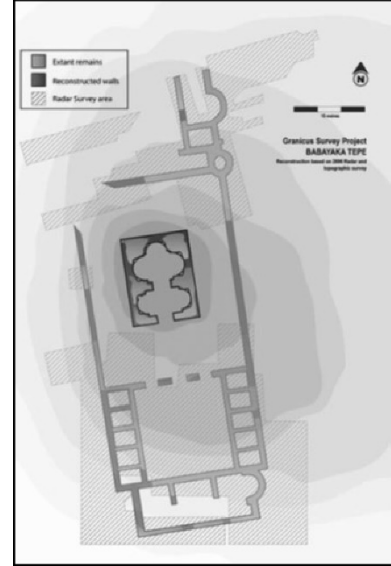

Fig. 16. Baba Kale'de yapılan jeoradar çalışmaları sonrası kompleksin olası planı (Rose – Körpe 2008, fig. 7).

⁵⁹ Rose – Körpe 2008, 106.

Fig. 17. Köteyli-Akçeşme olarak adlandırılan mevkiide tespit edilen kalıntılar

14. Artemea / Gönen: *Thermaï Granikai*

Aisepos nehri üzerinde günümüz Gönen ilçe merkezinin bulunduğu yerde, bir zamanlar sıcak sulu kaplıcaları ile meşhur bir yerleşim olduğu bilinir⁶⁰. Hierokles'in Synecdomus'unda Aisepos vadisindeki yerleşim yerlerinden sadece Artemea'dan kent olarak bahsedilir ve Artemea, sıralamada Poimaneon'un ardından gelir. Bununla birlikte Artemea ismine ilk kez retorikçi Aelius Aristides'in verdiği bilgilerde rastlanılır. Buna göre yazarın kendisi MS 152 yılının Aralık ayında, Aisepos çayı yakınlarında bulunan ve *Artemis Thermaï* adını taşıyan sıcak su kaynaklarına iki günlük mesafedeki Zeus tapınağına komşu olan arazilerine giderken, Poimaneion (Eski Manyas)'da ara vermiş, hastalıkları nedeniyle ünlü Asklepios Tapınağı'na uğramıştır⁶¹.

Burada özellikle Kaplıca Otel tesislerinin yapımı sırasında bulunan yazıtlar, bu alanın MS 2. yüzyıldan itibaren kaplıca alanı olarak kullanıldığını kanıtlar⁶². Bu yazıtlar söz konusu alanda Kyzikos'un egemenlik alanında Artemea adındaki bir kaplıca tesisinden bahseder. Yazıtlarda Amerimnos isimli bir kişinin burayı kullananların ihtiyaçlarını karşıladıkları pazara gıda maddeleri getirdiği ifade edilir. Bu bilgi doğrultusunda Gönen'de MS 2. yüzyılda hem bir kaplıcanın hem de bir pazar yerinin var olduğu anlaşılır⁶³. Bunun yanı sıra kent, MS 4. yüzyılın ikinci yarısında bölgede meydana gelen bir dizi deprem sonrası ağır hasar görse de, eldeki veriler doğrultusunda Erken Bizans Dönemi'nde hala önemli bir yerleşim yeri gibi duruyor. Zira, Antik döneme tarihlenen bu yazıtların bulunduğu alanda ortaya çıkarılmış bazilika planlı bir Erken Bizans Dönemi kilisesi, Artemea'nın Bizans Dönemi'ndeki önemini ortaya koyar.

⁶⁰ Belke 2020, 423-424.

⁶¹ Sayar 2019, 15-16.

⁶² Schwertheim – Ruffing 2011, 107-132.

⁶³ Sayar 2019, 15-16.

1950-60'lı yıllarda kazılan bu yapının merkezi nef ve apsisi ile birlikte narteksin bir kısmı açılarak incelenmiştir. Bugün çevresi ile birlikte küçük bir açık hava müzesi biçiminde düzenlenen ve üzeri betonarme bir koruma çatısı ile kaplanan yapı, özellikle burada iyi durumda açığa çıkarılmış olan zengin mozaik süslemeleri ile öne çıkar (Fig. 18).

Fig. 18. Gönen – Artamea’da üç nefli bazilikal planlı kilise ve kiliseye ait mozaikle birlikte çevresinde toplanan eserler

Yapının zemini süsleyen bu mozaikte, geometrik bazı süslemeler yanı sıra İncil’den alınmış bazı önemli sözler de vardır. Ayrıca kilisenin yapım tarihi ve önemi ile ilgili bilgiler edinebileceğimiz bir Magistrianos ve tribün ile bir hakime sesleniş ifadeleri de mozaik üzerine işlenmiştir. Buna göre, apsis ortasındaki iyi korunmuş olan 7 satırlık yazıtta yapının piskopos Dalmatius Dönemi’nde yapıldığından bahsedilir. Dalmatios, MS 426-431 yılları arasında Kyzikos metropoliti olarak görev yapmış ve büyük ihtimalle 449 yılında yapılan Ephesos Konsili’nde Kyzikos’u temsil etmişti⁶⁴. Ayrıca mozaik üzerinde yer alan ve büyük bir kantharus’tan oluşan refrigerium sahnesi sembolik gücünden dolayı, kilise yapısının önemini vurgulayan önemli bir detaydır⁶⁵.

Yakın zamanda Bandırma Arkeoloji Müzesi tarafından tekrar kazılan ve yan neflere ait izler ortaya çıkarıldıktan sonra, üç nefli bazilikal planlı bir yapı olduğu artık kesin kez anlaşılan bu kilise, gerek mozaik süsleme gerekse plan özellikleri bakımından MS 5. yüzyıl ortalarına tarihlenir.

15. Alacaoluk Kalesi

Gönen ilçe merkezine 15km. Kyzikos’a ise 44km. mesafede yer alan kale, günümüzde adını aldığı Alacaoluk köyü yakınlarında yer alır. Aisepos ile Aisepos’u besleyen Kocadere arasında yüksekçe bir tepenin zirvesinde yer alan kale,

⁶⁴ Sayar 2019, 15-16.

⁶⁵ Mozaik süsleme için bkz. Jobst 2011a, 9-10; Jobst 2011b, 483-504.

Kyzikos'tan Adramytteion'a ve Kyzikos'tan Skepsis'e giden her iki yolu da gözetlemek, güvence altına almak amacıyla bu iki yola da hakim bir konumda inşa edilmiştir (Fig. 19)⁶⁶.

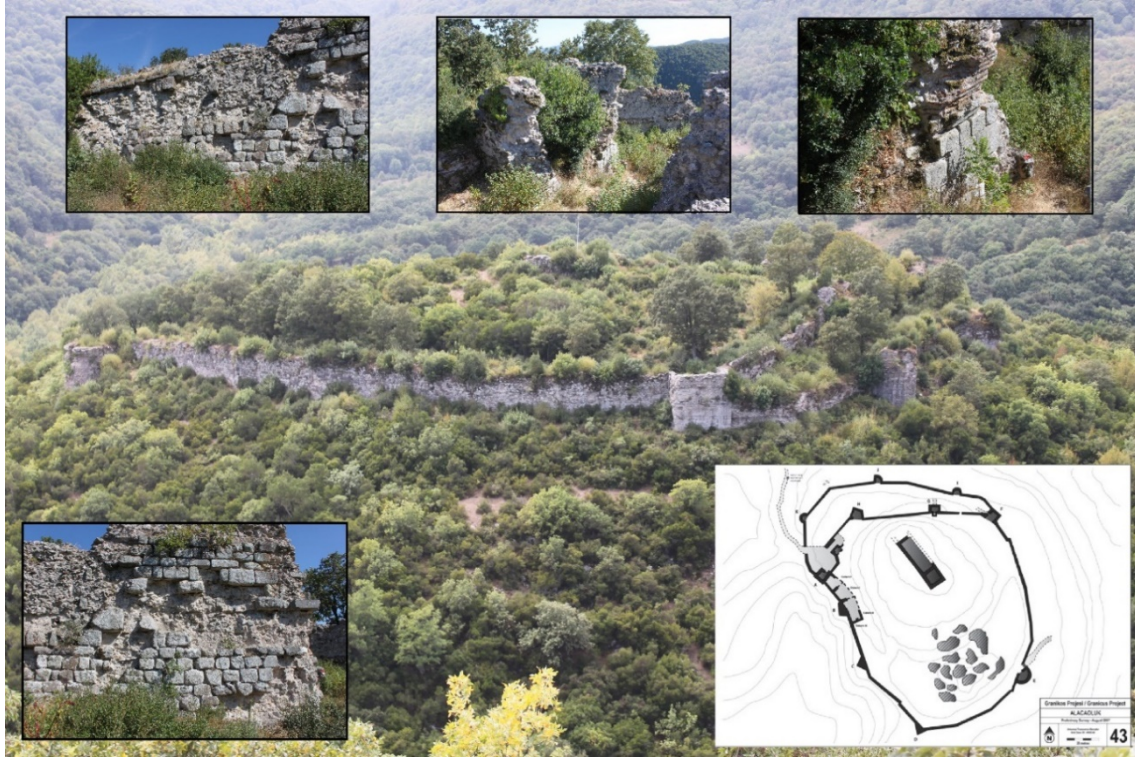

Fig. 19. Alacaoluk Kalesi ve kalenin planı (plan Rose – Körpe, 2009, fig. 10)

Yüksek kayalık bir tepenin zirvesindeki kale oval bir plana sahip olup 175x105 m. ölçülerindedir. ayakta kalmayı başaran ve toplam 11 kule ile tahkim edilmiş olan surların yer yer 15m. yüksekliğe ulaştığı görülür⁶⁷. Kalenin ana kapısı güneybatıda yer alır ve biri doğuda diğeri batıda olmak üzere iki kapısı daha olduğu anlaşılır. Bu kapıların tuğla ve harç karışımı molozdan yapılmış beşik tonozlarla örtüldüğü görülür. Aynı zamanda kalenin içerisinde, batı duvarına bitişik biçimde toplam üç ayrı mekandan oluşan tuğla beşik tonozlarla kapatılmış sarnıçlar yer almaktadır.

Kalenin içinde bol miktarda keramik – tuğla kırıkları yer alan bir kireç harcı ile moloz dolgu kullanılarak inşa edilmiş duvarları, çevredeki yerel ocaklardan elde edilmiş granit veya andezit diyebileceğimiz kesme taş bloklarla kaplanmıştır. Bununla birlikte az sayıda devşirme parçanın kapı yakınlarında ve kulelerde kullanıldığı, hatta bazı antik dönem yazıtlı parçaların da bu devşirme parçalar arasında bulunduğu görülür. Bu şekilde dış yüzeyin kesme taş bloklar ve çeşitli şekillerdeki tuğla sıraları ile kaplandığı, iç kısımdaysa bol miktarda kırık seramik - tuğla katkılı kireç harcına sahip moloz dolgudan oluşan duvar tekniği, ağırlıkla Komnenoslar Dönemi'ne atfedilmekte olup Mysia ve Bithynia bölgesindeki çoğu kalede ayırt edici bir özelliktir⁶⁸. Bu teknikte inşa edilen savunma yapılarının en yakın örneği Kapıdağ yarımadasında bulunan Erdek Kalesi (Melanos) ile birlikte Kapıdağ yarımadasının batı kıyılarında yer alan Muhla Kalesi'dir⁶⁹. Ayrıca Karabiga'da bulunan Pegai Kalesi surlarının erken evresi de benzer teknikte inşa

⁶⁶ Rose 2013, 271, fig. II. 27

⁶⁷ Rose – Körpe 2009, 347, fig. 9-10; Belke 2020, 388-389.

⁶⁸ Foss – Winfield 1986, 145-150.

⁶⁹ Koçyiğit 2020, 107-110.

edilmiş olup burası bölgede bu döneme atfedilen oldukça önemli bir yapıdır⁷⁰. Yine Aisepos vadisinin hemen batısında yer alan Granikos Vadisi içlerindeki Sapan Hisar Kalesi'nde de benzer malzeme kullanımı ve inşa teknikleri görülebilir. Nitekim, kale gösterdiği bu mimari özelliklerden dolayı MS 10. – 11. yüzyıllara tarihlenir⁷¹.

Ancak, Babayaka'da olduğu gibi bu kalede de detaylı çalışmalar yaparak kalenin planını çıkaran Rose (Fig. 19), kale duvarlarının inşa tekniğine göre yapıyı MS 400 ile 600 yılları arasına tarihlemek ister. Hatta Alacaoluk kalesini yaklaşık 33.00km. güneybatısındaki Asartepe Kalesi ile birlikte değerlendirerek ve dönemin siyasi durumuna vurgu yaparak bu iki kalenin de dışarıdan gelen Got ve Hun tehlikelerini önlemek isteyen II. Theodosius (MS 401-450) Dönemi'nde yaptırıldığını ya da benzer kaygılarla Trakya'dan başlayarak bir dizi yeni savunma hattı oluşturan imparator I. Anastasius'un (MS 498-518) tahkimat projeleri arasında yer aldıklarını iddia eder⁷². Her iki imparator zamanında da Alacaoluk'un Kyzikos'tan Adramyttium'a (Edremit) giden ana yol üzerinde yer aldığı ve Aisepus nehri boyunca güvenliği sağladığı söylenebilir. Nitekim, MS 6. yüzyılın başlarından itibaren kırsal alanların öne çıkmaya başladığı, özellikle iç kesimlerde nüfusun ve bu alanlarla olan ticari ilişkilerin artışıyla birlikte, bu tür kalelerin de inşa edildiği bilinir. Ancak, bu döneme ait kaynaklarda Alacaoluk ya da güneybatısındaki Asartepe ile ilgili bir bilginin olmaması yanında, kale duvarlarının Erken Bizans dönemden ziyade daha geç dönemlere işaret etmesi bu görüşü zayıflatır. Zira, bugün Çanakkale'ye bağlı yenice ilçe sınırlarındaki Asartepe Kalesi, bölgede çalışmalar yapan Çaylak-Türker tarafından biraz daha geç bir döneme, Arapların bölgede görülmeye ve onlara karşı bazı askeri tedbirlerin alınmaya başlandığı MS 7. ya da 8. yüzyıllara tarihlenir⁷³. Alacaoluk Kalesi ise biraz önce de bahsettiğimiz mimari özellikleri ve duvar teknikleri yönünden değerlendirildiğinde, Komnenoslar Dönemi'ne atfedilen bir teknikte inşa edilmiş olup MS 11. yüzyıl özellikleri gösterir.

16. Ilıcaoba / Kaletepe

Yine Aşağı Aisepos vadisi üzerinde, Gönen Çayı kenarında yer alan ve Kiepert'in haritalarında Ilıcatepe olarak işaretlenen bölgede, Geç Roma-Erken Bizans dönemlerine tarihlenen bir tahkimat bulunur. Şimdilik üzerine ciddi bir çalışma yapılmadığı anlaşılan bu tahkimat, Gönen ilçe merkezinin 15km. kadar güneybatısında yer alan Ilıcaoba köyündedir. Köyün yakınlarında, ulaşılması zor bir yer olan Kaletepe mevkiinde kaleye ait kalıntılar yer alır⁷⁴. Aisepos vadisindeki hakim bir tepe üzerinde (Fig. 20) yer alan kaleden günümüze sınırlı sayıda kalıntı ulaşmış olmakla birlikte, tepeyi saran surlar, kule denilebilecek bazı kalıntılar yanında sarnıç benzeri bir takım yapılar vardır (Fig. 21).

Kalede yapılan gözlemlerde tarihlemeye yardımcı herhangi bir buluntu ya da iz tespit edilememiştir. Ancak, ayakta kalmayı başaran yapılara ait duvarların, içinde bol miktarda seramik – tuğla kırıkları yer alan bir kireç harcı ile düzgün kesilmiş taş bloklarının birkaç sıra tuğla ile ahşap hatıllar kullanılarak inşa edildiklerini tespit ettik (Fig. 22). Bu tıpkı biraz önce bahsettiğimiz Alacaoluk kalesinde olduğu gibi, ağırlıklı olarak Komnenoslar Dönemi'nde kullanılan bir inşa tekniği olup Mysia ve Bithynia bölgesindeki bir çok kale yapısı ile birlikte yakın çevrede bulunan Erdek, Muhla ve Pegai kaleleri ile birlikte, Granikos vadisi içlerindeki Sapan Hisar

⁷⁰ Aylward 2006, 179-203, 198-200; Aylward 2010, 342-356; Müller-Wiener 1989, 169-174, Taf. 71-76.

⁷¹ Çaylak-Türker 2015, 237, fig. 5-6.

⁷² Rose 2013, 274; Rose – Körpe 2009, 344.

⁷³ Çaylak-Türker 2016, 26, 30.

⁷⁴ Kale, bölgede prehistorik dönem araştırmaları yapan 18 Mart Üniversitesi öğretim üyesi Derya Yalçıklı'nın raporları doğrultusunda bugün için tescillenmiş olup I. Derece Arkeolojik Sit ilan edilmiştir (Yalçıklı 2012, 22).

kalesinde de görülür. Bu kalelerde gözlemlenen en önemli ortak özellik, duvarların kule diyebileceğimiz kısımlarda, kapı benzeri girişlerin çevrelerinde ve surların köşelerinde düzgün kesme taşlarla inşa edilmiş olmasıdır. Bu duvarlarda birkaç sıradan oluşan tuğla dizileri ve dikine ya da enlemesine yerleştirilen tuğla parçaları yer alsa da tuğla kullanımının taş malzemeye göre sınırlı ve sistematik olmadığı görülür.

Fig. 20. Ilıcaoba Kalesi'nden Aşağı Aisepos vadisinin görünümü

Fig. 21. Ilıcaoba Kalesi'nden Gönen Çayı ve kaleye ait çeşitli yapılar

Fig. 22. Kaleye ait duvarlardan teknik ve işçiliğe ait detaylar

Sonuç

Gönen ilçesi ve köylerinde, Ortaçağ ve sonrasına yönelik olarak sürdürülen çalışmalarda Aisepos vadisi olarak tanımlanan bölgenin Bizans Dönemi iskan tarihi ve gelişimi hakkında önemli veriler elde edilmiştir. Çalışmalar kapsamında gerek daha önceki araştırmacılar tarafından tespit edilerek adından bahsedilen gerekse adından henüz bahsedilmemiş ya da tanımlanamamış bir çok Bizans Dönemi yerleşim yeri ziyaret edilmiştir. Bu yerleşim yerleri arasında bazı önemli kale ve tahkimatlarla birlikte, kırsalda yer alan basit nitelikli yerleşimlerin ya da çiftlik benzeri yapılaşmaların bulunduğu anlaşılır. Kırsaldaki bu yerleşimler arasında Aisepos'u besleyen Kocadere üzerindeki Babayaka ve Yörükkeçidere'dekiler gibi dini bazı yapılar da yer almaktadır.

Artemea'nın Erken Bizans Dönemi'nde hala bölgenin en önemli yerleşim yeri olduğu kabul edilebilir. Burası sıcak suları ile ünlü bir yer ve çevresi için önemli bir pazar merkeziydi. Oldukça gösterişli ve zengin mozaikleriyle öne çıkan bazilikal planlı kilise yapısı ile de aynı zamanda bölgenin dini merkezi olarak öne çıktığı görülür. Fakat, bölgede yapılan yüzey araştırmalarında tespit edilen verilerden, bu dönemde Artemea ile birlikte özellikle Aisepos'un denizle buluştuğu noktada, Marmara denizi kıyılarında Şirinçavuş, Musakça ve ötesinde Tahir ova Çiftliği ile Havutça'da da bazı yerleşim yerlerinin bulunduğu anlaşılıyor. Nitekim, kıyıda biraz içeride yer alan Güvercinlik Köprüsü'nün öyle ya da böyle Erken Bizans Dönemi boyunca kullanımda ve Kyzikos'dan Parion'a ulaşan yolun aktif olduğu göz önüne alındığında, bölgede Artemea'ya ya da Kyzikos'a bağlı olarak gelişimini sürdüren bu tür uydu yerleşimlerin varlığı daha bir önem kazanır.

Ancak, ilerleyen dönemlerde Artemea dahil bu yerleşim yerlerinin birçoğunun varlıklarını koruyamadıkları, artık önemlerini yitirerek ortadan kayboldukları gözlemlenir. Bunun sebebi sadece bölgesel değil imparatorluğun genelinde gözlemlenen yerleşim biçimlerindeki değişim olmalıdır. Özellikle MS 5. ve 6. yüzyıllardan itibaren kentsel yaşamın giderek zorlaşması ve iç bölgelerdeki kırsal alanların ön plana çıkarak nüfusun kırsal yerleşimlere yönelmesi bu dönemden itibaren yerleşim biçimlerindeki keskin değişimin de nedenidir. Bu değişim, yerleşim biçimlerinin artık kırsala dayalı basit köyler ya da geniş toprakları işleyen çiftlikler biçiminde yeniden organize olmalarına neden olurken iç kesimlerdeki nüfus ve bu alanlarla olan ticari ilişkilerin artışıyla birlikte savunma yapılarına da ihtiyaç artmış, kale ve benzeri tahkimatlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu dönemde var oldukları anlaşılan Babayaka'daki dini kompleks ya da manastır benzeri yapı ve Yörükkeçidere'deki şapel ile olası kilise kalıntısı ise yine kırsalda yer alan fakat dini karakterleriyle öne çıkan yapılar olup bu yönüyle diğerlerinden ayrılırlar.

Kapıdağ yarımadası ve Marmara takımadaları ile ilgili yapılan önceki yayınlarda, Propontis'in güneyinde yer alan bu bölgenin Bizans Dönemi boyunca Çanakkale Boğazı'na alternatif olarak kullanılan ve başkentten güneye inen yolların başlangıcında yer aldığı, bu yolların kontrolünü sağlamak için de burada önemli savunma yapılarının inşa edildiği altı çizilen önemli bir husustur⁷⁵. Güney Marmara kıyılarının en önemli doğal limanı konumundaki Kyzikos ve ardılı Artake'den başlayarak güneydeki Adramytteion (Edremit) ve Pergamon (Bergama)'a, ötesinde Thyateria (Akhisar) ya da Philamenion (Alaşehir) gibi merkezlere inen doğal geçiş yollarının bu bölgede bulunuyor olması, burasının güvenliği için imparatorluğun hayli önlem almasına ve çok sayıda güvenlik noktası inşa etmesine neden olmuştur⁷⁶.

⁷⁵ Koçyiğit 2020, 101-128.

⁷⁶ Mercangöz 2003, 35-41; Belke 2020, 289-291.

Bölgede, özellikle de Orta Bizans Dönemi'nden itibaren bu yolların güvenliğini sağlamak amaçlı savunma yapılarının inşasında bir artış olduğu ve Aisepos vadisinin iç kısımlarında Alacaoluk başta olmak üzere, Ilıcaoba Kalesi ve yine Marmara kıyılarında Şirinçavuş Kaletepe gibi tahkimatların bu dönemde inşa edilerek Geç Bizans döneme ya da yörede Türk hakimiyeti başlayana kadar da kullanıldıkları görülür.

Bu önemli savunma yapıları yanında, Körpeağaç – Halkalı'da, Hafızhüseyinbey-Kurna Çeşme'de ve Ulukır'la birlikte Köteyli-Akçeşme'de ele geçen seramik buluntular ise adını saydığımız bu yerlerde, olasılıkla Orta Bizans'tan başlayarak Geç Bizans döneme kadar toprağa bağlı küçük bazı kırsal yerleşim yerlerinin var olduğuna işaret ediyor olmalıdır. Zira, bu kırsal yerleşim yerlerinde tespit ettiğimiz sırlı seramiklerin yakın benzerleri Pegai kalesinde ve Granikos vadisi gibi Aisepos vadisi ile yakın ilişkiler içerisindeki Troas'ın iç kısımlarında MS 12. – 13. yüzyıllara tarihlenirler⁷⁷. Bu durum, tespit ettiğimiz bu küçük yerleşim yerlerinin Türkler bölgeye egemen oluncaya kadar toprağa bağlı kırsal yaşamı devam ettirdikleri ve son ana kadar da Bizans iskan yerleri olarak kullanıldıklarını gösterir.

⁷⁷ Türker 2018, 379; Türker 2015, 237, fig. 16-19.

Kaynaklar

Antik kaynaklar

Anna Kommena, *Alexiad. Anadolu'da ve Balkan Yarımadasında İmparator Alexios Kommenos Dönemi'nin Tarihi*, Çev. B. Umar, İstanbul, 1996.

Georgios Akropolites, *Vakayiname*, Çev. B. Umar, İstanbul, 2008.

Hierocles, *Le synekdèmos d'Hiéroklès et l'opuscule géographique de Georges de Chypre : texte, introd., comm. et cartes*, (Éd. E. Honigmann), de l'Institut de philologie et d'histoire orientales et slaves, Bruxelles, 1939.

Niketas Choniates, *Historia. 1195-1206*, Çev. I. Demirkent, İstanbul, 2013.

Theophanes, *The Chronicle of Theophanes Confessor. Byzantine and Near Eastern History AD. 284-813*, Çev. C. Mango-R. Scott, Oxford, 1997.

Modern kaynaklar

Akkuş 2010

T. Akkuş, *Gönen ve Köyleri Tarihçesi*, İstanbul, 2010.

Aylward 2006

W. Aylward, "The Byzantine Fortifications at Pegae (Priapus) on the Sea of Marmara", *Studia Troica* 16, 2006, 179-203.

Aylward 2010

W. Aylward, "The Late Byzantine Fortifications at Pegae on the Sea of Marmara", *1.Uluslararası Sevgi Gönül Bizans Araştırmaları Sempozyumu : Bildiriler*, (ed. A. Ödekan), İstanbul, 2010, 342-356.

Ayönü 2009

Y. Ayönü, *Katalanların Anadolu ve Trakya'daki Faaliyetleri (1302-1311)*, İzmir, 2009.

Belke 2020

K. Belke, *Bithynien und Hellespont*, *Tabula Imperii Byzantini* 13, Wien, 2020.

Çaylak-Türker 2015

A. Çaylak-Türker, "The Byzantine castle on Granicus Valley: Sapan Hisar", *Turkish Studies* 10/1, 2015, 229-250.

Çaylak-Türker 2016

A. Çaylak-Türker, "Asarkale on the Upper Aisepos Valley", *International Journal of Humanities and Social Science Invention* 5/7, 2016, 24-30.

Çaylak-Türker 2018a

A. Çaylak-Türker, *Byzantine Architectural Sculpture in Çanakkale*, Ankara, 2018.

Çaylak Türker 2018b

A. Çaylak-Türker, "Byzantine Pottery from Pegai Castle", *XI. AIECM3 Uluslararası Orta Çağ ve Modern Akdeniz Dünyası Seramik Kongresi Bildirileri - Cilt 2*, Antalya, 2018, 1371-1382.

Dumankaya 2018

O. Dumankaya, 'Bandırma İlçesi Şirinçavuş Mahallesi Antik Liman, Yerleşim ve Batık Potansiyelinin Tespiti Araştırmaları-2017', *Antik Çağ'dan Cumhuriyet'e Bandırma ve Yakın Çevresi Tarihi*, Ed. U. Töre Sivrioğlu, Bursa, 2018, 165-173.

Dumankaya v.d. 2019

O. Dumankaya v.d., "Balıkesir İli Marmara Kıyıları Antik Liman Yerleşim ve Batık Potansiyelinin Tespiti Yüzey Araştırması-2017", *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 36/3, Ankara, 2019, 207-220.

Dumankaya – Ekmekçi 2020

O. Dumankaya – M. U. Ekmekçi, “Şirinçavuş Antik Limanı Taş Eserleri”, *Gaziantep University Journal of Social Sciences* 19/1, 2020, 23-36.

Foss – Winfield 1986

C. Foss – D. Winfield, *Byzantine Fortifications. An Introduction*, University of South Africa, 1986.

Foss 1998

C. Foss, “Byzantine Responses to Turkish Attack”, *AETOS, Studies in Honour of Cyril Mango*, Ed. I. Ševčenko – I. Hutter, Stuttgart, 1998, 154–171.

Giros 2003

B. Giros, “Les Fortifications Medievales”, *La Bthynie au Moyen Age*, Ed. B. Geyer – J. Lefort, Paris, 2003, 209-225.

Hasluck 1906

F. W. Hasluck, “A Roman Bridge on the Aesepus”, *The Annual at British School at Athens* 12, 1906, 184-189.

Hasluck 1910

F. W. Hasluck, *Cyzicus*, Cambridge, 1910.

Jankowiak 2017

M. Jankowiak, “The First Arab Siege of Constantinople: The campaign of Yazid b. Mu'awiyah in 667-669”, *Byzantion'dan Constantinopolis'e İstanbul Kuşatmaları*, Ed. M. Arslan – T. Kaçar, İstanbul, 2017, 201-228.

Jobst 2011a

W. Jobst, “Die frühchristliche Bischofsbasilika von Gönen / Bandırma”, *Christliche Archaologie* 2011a, 9-10.

Jobst 2011b

W. Jobst, “Das Mosaikpaviment der frühchristlichen Basilika von Gönen/Germe in Mysien (Hellespont)”, *XI. Uluslararası Antik Mozaik Sempozyumu (16 - 20 Ekim 2009 Bursa), Türkiye Mozaikleri ve Antik Dönemden Ortaçağ Dünyasına Diğer Mozaiklerle Paralel Gelişimi: Mozaiklerin Başlangıcından Geç Bizans Çağına Kadar İkonografi, Stil ve Teknik Üzerine Sorular*, İstanbul, 2011b, 483-504.

Kiepert 1892

H. Kiepert, *Spezialkarte vom westlichen Kleinasien nach seinen eigenen Reisen und nach andern grösstenteils noch unveröffentlichten Routenaufnahmen*, Berlin, 1892.

Kiepert 1914

R. Kiepert, *Karte von Kleinasien (Maßstab 1:400.000)*, Berlin, 1914.

Koçyiğit 2020

O. Koçyiğit, “Kapıdağ Yarımadası ve Marmara Takımadalarında Bizans Dönemi Kültür Varlıkları”, *Lycus Dergisi* 2, 2020, 101-128.

Körpe 2019a

R. Körpe, “Gönen Civarında Kraliçe Laodike'ye Nafaka Olarak Verilen Arazi”, *2. Uluslararası Bandırma ve Çevresi Sempozyumu (17-19 Eylül 2019)*, Tam Metin Bildiriler Kitabı I, (ed. A. Aydın – G. Aydın), Bandırma, 2019a. 2-14.

Körpe 2019b

R. Körpe, “Granikos Savaşında Pers Ordusunun Harekat Merkezi: Zeleia Antik Kenti ve Lokalizasyonu”, *2. Uluslararası Bandırma ve Çevresi Sempozyumu (17-19 Eylül*

- 2019), Tam Metin Bildiriler Kitabı I, Ed. A. Aydın – G. Aydın, Bandırma, 2019b, 116-124.
- Mercangöz 2003
- Z. Mercangöz, “Bizans Çağında Balıkesir”, *Bitek Kent: Balıkesir*, Ed. F. Özden, İstanbul, 2003, 31-50.
- Müller-Wiener 1989
- W. Müller-Wiener, “Pegae-Karabiga: Eine Mittelalterliche Stadt”, *Jale İnan Armağanı*, Ed. N. Başgelen – M. Lugal, İstanbul, 1989, 169-174.
- Norwich 2013
- J. J. Norwich, *Bizans. Erken Dönem (MS 323-802)*, Çev. H. Koyukan, İstanbul, 2013.
- Ötüken 1996
- Y. Ötüken, *Forschungen und Nordwestlichen Kleinasien Antike und Byzantinische Denkmäler in der Provinz Bursa*, Tübingen, 1996.
- Özdemir 1998
- Z. Özdemir, *Kaplıcalar Şehri Gönen*, Ankara, 1998.
- Ramsay 1890
- W. M. Ramsay, *The Historical Geography of Asia Minor*, London, 1890.
- Rose 2013
- C. B. Rose, *The Archaeology of Greek and Roman Troy*, Cambridge, 2013.
- Rose – Körpe 2008
- C. B. Rose – R. Körpe, “The Granicus River Valley Survey Project, 2006”, *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 25/2, 2008, 103–116.
- Rose – Körpe 2009
- C. B. Rose,– R. Körpe, “The Granicus River Valley Survey Project, 2007”, *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 26/2, 2009, 343–356.
- Rose v.d. 2007
- C. B. Rose v.d., “Granicus River Valley Survey Project, 2004–2005”, *Studia Troica* 17, 2007, 79–164.
- Runciman 1986
- S. Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, Çev. F. İşıltan, Ankara, 1986.
- Sayar 2019
- M. H. Sayar, “Gönen Kaplıcası ve Pazarının Eskiçağ Kökeni: Thermai Granikai ve Aisepos Pazar Yeri”, *2. Uluslararası Bandırma ve Çevresi Sempozyumu* (17-19 Eylül 2019), Tam Metin Bildiriler Kitabı I, Ed. A. Aydın – G. Aydın, Bandırma, 2019, 15-16.
- Schwertheim 1996
- E. Schwertheim, “Aisepos”, *Der Neue Pauly* 1, 1996, 357.
- Schwertheim 2000
- E. Schwertheim, “Mysia”, *Der Neue Pauly* 8, 2000, 608-610.
- Schwertheim – Ruffing 2011
- E. Schwertheim – K. Ruffing, “Thermai Granikai. Ein Thermalbad und Emporion am Aisepos”, *Studien zum Antiken Kleinasien* 7, 2011, 107–132.

Sivrioğlu 2018

U. T. Sivrioğlu, "Bizans Asırlarında Kapıdağı ve evresi", *Bandırma ve Yakın evresi Tarihi*, Ed. U. T. Sivrioğlu, Bursa, 2018, 181-199.

Talbert 2000

R. J. A. Talbert, Ed., *Barrington Atlas of the Greek and Roman World*, Princeton, 2000.

Türk 2018

M. Türk, "Geç Antik ađ Kaynakları Işığında Hellespontus Eyalet Kentleri", *1. Uluslararası Bandırma ve evresi Sempozyumu (17-19 Eylül 2018)*, Tam Metin Bildiriler Kitabı I, Ed. Z. Mete v.d., Bandırma, 2018, 238-244.

Uysal 2015

A. O. Uysal, "Çanakkale İli Lapseki, Biga, an, Bayramiç, Ayvacık ve Ezine İlçeleri Türk Dönemi Yüzey Araştırmaı 2013 Yılı alışmaları", *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 32/1, Ankara, 2015, 283-300.

Uzunçarşılı 2000

İ. H. Uzunçarşılı, *Karesi Vilayeti Tarihçesi*, Balıkesir, 2000.

Whitby 1985

M. Whitby, "Justinian's Bridge over the Sangarius and the Date of Procopius' de Aedificiis", *The Journal of Hellenic Studies* 105, 1985, 129-148.

Wiegand 1904

T. Wiegand, "Reisen in Mysien", *Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts, Athenische Abteilung* 29, 1904, 254-339.

Yalçıklı 2011

D. Yalçıklı, "Kazdağları'nın Arkeolojik Potansiyelinin Saptanmasına Yönelik Bir Araştırma", *İKES 2011 International Symposium on Kazdağları (Mound Ida) and Edremit, Global Change in Mediterranean Region/Uluslararası Kazdağları ve Edremit Sempozyumu*, Ed. R. Efe, M. Öztürk - İ. Atalay, İzmir, 2011, 27- 35.

Yalçıklı 2012

D. Yalçıklı, "Çanakkale İli, Yenice İlçesi ve Balıkesir İli, Gönen İlçesi Yüzey Araştırması (2009-2010)", *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 29/1, Ankara, 2012, 209-220.

Yalçıklı 2013

D. Yalçıklı, "Çanakkale İli, Yenice İlçesi ve Balıkesir İli, Gönen İlçesi Yüzey Araştırması (2011)", *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 30/1, Ankara, 2013, 19-30.

